

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Irena Pěňčíková

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Důchodové pojištění jako prvek sociálního zabezpečení

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.**

**Vypracovala:
Irena Pěničková**

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Důchodové pojištění jako prvek sociálního zabezpečení“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 10. 4. 2010

.....

Irena Pěňčíková

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat celé své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce a které si nesmírně vážím.

Irena Pěňčíková

I. Teoretická část

OBSAH

Úvod	2
I. Teoretická část	
1. Sociální zabezpečení a jeho právní úprava	4
1.1 Pojem, význam, vznik a vývoj sociálního zabezpečení	4
1.2 Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení	7
1.3 Orgány důchodového pojištění	13
1.4 Charakteristika důchodového pojištění	15
2. Dávky důchodového pojištění	20
2.1 Starobní, invalidní a pozůstalostní důchody	21
2.2 Průběh důchodového řízení	28
3. Změny v důchodovém pojištění od 1. 1. 2010	30
3.1 Doby pojištění a vyloučené doby	30
3.2 Starobní důchody	31
3.3 Invalidní důchody	37
3.4 Vdovské, vdovecké a sirotčí důchody	39
3.5 Dobrovolné důchodové pojištění	40
II. Praktická část	
4. Zpracování jednotlivých případů pojištěnců	43
4.1 Způsob přístupu k řešení dané problematiky	43
4.2 Popis jednotlivých případů pojištěnců	44
Závěr	55
Resumé	57
Anotace	58
Literatura a prameny	59
Seznam příloh	61

Úvod

Pro svoji bakalářskou práci jsem si zvolila téma „Důchodové pojištění jako prvek sociálního zabezpečení“. Toto téma jsem si vybrala záměrně hned z několika důvodů. Pracuji na oddělení důchodového pojištění Okresní správy sociálního zabezpečení a touto problematikou se zabývám, je mi svým obsahem blízká. Navíc téma důchodů a důchodové reformy vůbec je v poslední době hodně diskutované a dotýká se širokého okruhu lidí. Já sama patřím ke generaci, kterou důchodová reforma zasáhne asi nejvíce.

Důchodové pojištění spolu s nemocenským pojištěním tvoří systém sociálního zabezpečení. Účelem důchodového pojištění je zabezpečení osob při určitých sociálních událostech. Sociální událostí chápeme událost, která má negativní dopad na sociální situaci člověka. Rozlišujeme sociální události přirozené, které jsou chápány jako vyústění běhu času, životních etap, a události nahodilé, které jsou bohužel také součástí života člověka, není možné jim zcela zabránit.

Společnost se neustále vyvíjí, přináší stále nová rizika a situace, které mohou vyvolávat zásadní sociální změny a sociální napětí. S průmyslovým vývojem celé lidské společnosti se podstatně mění životní podmínky každého člověka, mění se charakter a způsob pracovních podmínek a životního stylu. Člověk se v životě dostává do stále nových rizikových situací, je stále obtížnější a často nemožné, aby jednotlivec nesl sám následky sociálních rizik.

Každá vyspělá společnost se těmto otázkám věnuje a hledá možnosti, jak takovým situacím předcházet, zmírňovat je i odstraňovat. Za sociální rizika či sociální situace označujeme stáří, nemoc, invaliditu, úmrtí živitele rodiny. Právě důchodové pojištění, jako součást sociálního zabezpečení, je zaměřeno na řešení těchto nastalých situací.

Současný důchodový systém v České republice je založený na mezigenerační a příjmové solidaritě a zajišťuje jistotu příjmů ve stáří i ve výše uvedených sociálních situacích za splnění daných podmínek. Ovšem i solidarita musí mít nastaveny určité mantinely. Není možné od systému očekávat, že zajistí každého, bez rozdílu jestli se do systému během svého aktivního života zapojoval či nikoliv. V praxi jsem se, a ne zřídka, setkala s lidmi, kteří s úplnou samozřejmostí spoléhají na to, že o ně bude postaráno i bez jejich vlastního přičinění.

Cílem mé práce je pokusit se zjistit a popsat, jaké faktory mají největší vliv na skutečnost, že žadatelům o důchodové dávky nevzniká účast na pojištění a následně nemají nárok na výplatu důchodu. Zda tato skutečnost souvisí se vzděláním žadatelů, nezaměstnaností, nebo jde o sociálně patologický jev. Analýza jednotlivých případů by měla prověřit souvislost tohoto fenoménu s určitými sociálními jevy.

Ve své práci se zabývám důchodovým systémem, zaměřuji se především na dobu pojištění, která je jednou z podmínek pro nárok na dávku. Z toho důvodu jsem práci rozdělila na dvě části – teoretickou a praktickou.

V teoretické části, skládající se ze tří kapitol, nejprve popisují pojem sociálního zabezpečení, jeho vznik, vývoj, charakterizují důchodové pojištění a popisují průběh důchodového řízení. V kapitole druhé se zabývám výkladem zákona č. 155/1995 Sb., ve znění platném do 31. 12. 2009, objasňuji jednotlivé druhy důchodů a pojmy, které souvisí s jejich výpočtem. Teoretickou část uzavírá třetí kapitola, obsahující přehled změn, které nastaly účinností zákona č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon o důchodovém pojištění.

V praktické části bakalářské práce jsem použila techniku kazuistického charakteru. Použitím metody obsahové analýzy dokumentů se u vybraného vzorku pojištěnců zaměřuji na sledování jednoho jevu, a tím je neplacení sociálního pojištění. Komparací právní úpravy platné do 31. 12. 2009 a nové právní úpravy platné od 1. 1. 2010 budu hledat odpovědi na tyto otázky:

- 1) Došlo po účinnosti nové právní úpravy v důchodovém pojištění ke změně v posuzování doby pojištění?
- 2) Jaké jsou nejčastější příčiny, které ovlivňují účast na pojištění, a tím i vznik nároku na dávku?

1. Sociální zabezpečení a jeho právní úprava

Sociální zabezpečení občanů jednotlivých zemí se odvíjí od ekonomické a hospodářské úrovně dané společnosti, ale též od zvyklostí daných historickým vývojem. Podle mezinárodních dokumentů sociální zabezpečení poskytuje pomoc lidem v případě: nemoci, nezaměstnanosti, zdravotního poškození a invalidity, pracovního úrazu a nemoci z povolání, stáří, mateřství, rodičovství a úmrtí živitele.¹

Pro účely této práce se budu dále zabývat pouze určitou částí sociálního zabezpečení, a to dávkám zajišťujícím občany ve stáří, v případě invalidity a úmrtí živitele.

1.1 Pojem, význam, vznik a vývoj sociálního zabezpečení

Pojem *sociální zabezpečení* se v průběhu dějin vyvíjel, jeho historickými předchůdci byly pojmy chudinská péče, sociální správa a sociální péče.

Slovo *sociální* je latinského původu. Používá se v několika významech. Původně bylo v češtině používáno ve smyslu společenský, později se jeho význam zúžil. Označoval vrstvy hospodářsky slabé, závislé.

Po druhé světové válce se užívalo slova *sociální* ve trojím významu:

- 1) týkající se společnosti,
- 2) zlepšování společenských poměrů,
- 3) hmotné zabezpečení jedince ve společnosti.

Pojem sociální byl nejdříve spojen s pojmem bezpečnost. „Spojení sociální bezpečnost poprvé v dějinách použil generál S. J. A. Bolívar Ponte. Při svých reformních snahách (1826) v Mexiku označoval slovy *seguridad social* cíle své sociální politiky. Sliboval *seguridad social* pro všechny občany ve smyslu zavedení státní sociální péče. Tohoto pojmu použil obdobně, jako bychom dnes použili pojmu záchranná sociální síť.“²

Sociální zabezpečení je pojem, jehož obsah je dostatečně znám, ale jeho definice je obtížná a historicky podmíněná. Jedná se o pojem, který byl pravděpodobně převzatý z ruštiny - obespečenie. Poprvé se s ním setkáváme v programu Všesvazové komunistické strany bolševiků v roce 1919 pro označení všeobsahujícího systému sociálních dávek pro všechny zaměstnance. Ve svém celku však nebyl v době občanské války pro nedostatek prostředků realizován, částečně až o 10 let později, zpočátku pouze pro horníky.

¹ Srov. TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 14

² TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 2

U nás byl tento pojem rozšířen v souvislosti s reformami národního pojištění v letech 1954 až 1964. V roce 1964 byl takto označen zákon, který poskytoval důchodové zabezpečení a sociální péči. Tím byl věcný obsah tohoto pojmu zúžen oproti tomu, jak je sociální zabezpečení definováno mezinárodně.³

Sociální zabezpečení jako pojem není vykládáno jednotně, někteří autoři se přiklánějí k širšímu pojetí sociálního zabezpečení a zahrnují do tohoto pojmu i péči o zdraví, zabezpečení při dočasné pracovní neschopnosti, zabezpečení matek v těhotenství a mateřství, pomoc při výchově dětí v rodině, zabezpečení v invaliditě, stáří, zabezpečení pozůstalých rodinných příslušníků, zabezpečení v nezaměstnanosti.

„V užším slova smyslu je pak sociální zabezpečení vnímáno jako důchodové zabezpečení a sociální služby. Další přístup k sociálnímu zabezpečení vychází z jeho definice jako systému náhradních – mimořádných zdrojů, zabezpečující relativní stabilitu a přiměřenou minimální úroveň sociálního zabezpečení těmito formami:

- sociálními příjmy – pojištění a dávky
- sociálními službami – pečovatelská služba, poradenská, informační
- sociálními azyly – ústavy pro těžce postižené, dětské domovy, domovy důchodců, domovy pro opuštěné.“

Sociální zabezpečení je také vnímáno jako soubor opatření formujících solidaritu s lidmi, kteří se ocitli v tíživé životní situaci. Sociální zabezpečení je také souhrn právních, finančních, organizačních nástrojů a opatření, jejichž cílem je kompenzovat nepříznivé finanční a sociální důsledky různých životních situací a událostí, ohrožující uznávaná sociální práva.“⁴

Vznik a vývoj sociálního zabezpečení

Zabezpečení osob, které se ocitly v nepříznivých životních situacích, je problémem každé společnosti. Musí se jimi zabývat a řešit je. Forma a úroveň řešení těchto problémů je však závislá na řadě podmínek a faktorů. Rozhodující je ekonomická nutnost, kdy rozsah a nárůst těchto problémů ohrožuje stabilitu a fungování celé společnosti a ekonomická možnost, tj. úroveň ekonomického rozvoje, dostatek zdrojů k řešení těchto problémů. Spolurozhodují i další faktory jako jsou demografická struktura obyvatelstva spolu s etickými a morálními názory, které ve společnosti převládají. Dalším neméně důležitým faktorem je zájem občanů na řešení jejich potřeb i intenzita prosazování tohoto zájmu. Z hlediska dalšího vývoje je také velmi důležitá tradice řešení sociálních problémů.

³ Srov. TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 3

⁴ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: IMS, 2007, str. 114,115

Každý člověk má, už od pravěku, potřebu sociální jistoty a bezpečí. V prvobytně pospolné společnosti se jednalo o rodovou solidaritu, rod pečoval o své nemocné či přestarlé příslušníky. V otrokářské společnosti byl otrok majetkem svého pána a neměl žádná práva. Bylo tedy v zájmu pána chránit svůj majetek, poskytovat zraněnému či nemocnému otrokovi pomoc. V závěrečném období otrokářské společnosti si svobodné obyvatelstvo začalo vytvářet spolky za účelem podpory v nemoci a při úmrtí.

K určitému dílčímu řešení péče o práce neschopné dochází ve středověku, i když ještě i dlouho poté panoval názor, že tato péče je záležitostí soukromou a církevní. Vznikaly svépomocné podpůrné spolky, které měly za úkol pomáhat práce neschopným, starým a podporovat i pozůstalé členy rodin. První spolky vznikaly mezi horníky, vytvářela se hornická bratrstva. První doklady o jejich existenci pocházejí z 15. století. Bratrstva zakládala podpůrné pokladny, do kterých přispívali především horníci, ale také těžaři. Postupně byly obdobné podpůrné spolky zřizovány i pro některé řemeslnické cechy a tovaryšská bratrstva. K uzákonění povinného zřizování bratrských pokladen došlo v roce 1854 a byl tím položen základ pro samostatné hornické sociální pojištění, které existovalo v Československu až do roku 1948. V 19. století byly zakládány podpůrné spolky v průmyslových závodech, vycházely z tradic cechovních svépomocných podpůrných spolků.⁵

V 17. století dochází na území dnešní České republiky k určitým změnám v péči o staré a nemocné osoby. V roce 1661 byl přijat patent o tulácích a žebrácích. Ten umožňoval obcím přiznávat právo žebrat pouze práce neschopné chudině. Do roku 1785 pečovala o chudé a nemocné práce neschopné osoby hlavně církev. Po vydání nařízení pro Království české byla tato povinnost uložena vrchnosti. Církev se však i nadále podílela na péči o chudé významnou měrou. Za vlády císaře Josefa II. vznikaly při farnostech chudinské ústavy, které vedli tzv. „otcové chudých“, pomocníci faráře. Povinnost pečovat o chudé byla později přenesena na obce. Zásada, že péče se poskytuje pouze chudým s domovským právem, byla uzákoněna v českých zemích v roce 1868. Chudinská péče spočívala v poskytnutí nejnutnější stravy a ubytování v obecních pastouškách a chudobincích.⁶

Za vlády Marie Terezie (1740-1780) došlo v rakouské monarchii k rozsáhlé reformě státní správy. Do úřadu začali být jmenováni laici, vzniká profesionální úřednictvo – byrokracie. Dosud úřad vykonávala pouze šlechta. Nastal tudíž problém, jak zajistit úředníky a jejich rodiny pro případ nemoci a stáří. Laičtí státní úředníci byli totiž odkázáni pouze na své platy, na rozdíl od šlechticů, kteří měli své statky. Aby došlo k zabezpečení byrokracie, byly vydány dva pensijní normály – první v roce 1771 pro vdovy a sirotky po úřednících a druhý v roce 1781 pro samotné úředníky.⁷

⁵ Srov. TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 26, 27

⁶ tamtéž

⁷ Srov. TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 27

1.2 Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení

Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení bych časově zařadila až do 19. století, protože úzce souvisí především se zrušením nevolnictví v roce 1781, s rozvojem průmyslové výroby a následujícím přílivem venkovského obyvatelstva do měst. V 18. století stát zasahoval jen zcela minimálně do řešení tíživých sociálních situací občanů, ale na začátku 19. století již docházelo k řešení některých sociálních problémů, které se týkalo jen vojenských vysloužilců, jejich vdov a sirotek a také státních zaměstnanců a jejich pozůstalých vdov a sirotek. Základní péči chudým poskytovala církev a vrchnost.⁸

Ve 2. polovině 19. století je pokračující industrializace a koncentrace kapitálu spojena se zakládáním sociálně demokratických stran a odborových organizací. Tyto vlády se začaly zabývat i otázkou sociálního pojištění. Zavedení sociálního pojištění pro široké vrstvy zaměstnanců mělo sice pomoci řešit svízelné sociální situace zaměstnanců, ale na druhé straně šlo o zestátnění fondů svépomocných nemocenských pokladen. Sloužily totiž často i k financování akcí dělnického hnutí.

Povinné sociální pojištění bylo zavedeno pro rakouskou část Rakouska - Uherska, tj. i pro české země, krátce po uzákonění tzv. Bismarckova modelu sociálního pojištění v Německu, tedy v osmdesátých letech 19. století. Jeho zavedení navázalo na svépomocné spolky, fondy a dělnické pokladny, které fungovaly na principu dobrovolné vzájemnosti. Ukázalo se, že princip dobrovolnosti v pojištění byl vzhledem k malé zodpovědnosti zaměstnanců za vlastní osud nevhodný a tyto zkušenosti, ale zejména rozvoj průmyslu a celkový společenský pokrok byly důvodem přechodu od dobrovolného pojištění zaměstnanců k povinnému.⁹

Po vzniku Československé republiky byly nejdříve převzaty právní předpisy ze sociální oblasti od Rakouska-Uherska podle zákona č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu. Doslovné znění článku č. 2 je „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti“.¹⁰

Postupně byly přijímány právní předpisy nové, i když v podstatě po celou dobu první republiky v zásadě platily zákony původní – na Slovensku uherský, v českých zemích rakouský. Úplné jednotnosti bylo dosaženo až teprve přijetím zákona o národním pojištění v roce 1948. Nejvýznamnějším z nových právních předpisů byl zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, jehož účinnost však nastala až 1. 7. 1926. Z invalidního a starobního pojištění byly poskytovány důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké, sirotčí a odbytné.¹¹

⁸ Srov. TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 28, 29

⁹ tamtéž

¹⁰ Srov. zákon č. 11/1918 Sb., ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého.

¹¹ Srov. zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

Tento právní předpis stanovil, že k nabytí nároku na invalidní důchod je třeba a) splnit podmínku invalidity, b) nechat uplynout čekací dobu, c) zachovat čekatelství. Za invalidního se považoval ten, kdo pro nemoc, jiné tělesné či duševní vady, nepřivolené úmyslně, si nemohl práci přiměřenou jeho silám, schopnostem, výcviku a dosavadnímu povolání vydělat ani třetinu toho, co obvykle vydělával tělesně a duševně zdravý zaměstnanec s podobným výcvikem.

Čekací doba činila 250 příspěvkových týdnů, tj. 1750 dnů, za které bylo zapláceno pojistné. Získal-li však pojištěnec do konce kalendářního roku, v němž dovršil 45 let, 150 příspěvkových týdnů, tj. 1050 dnů, pokládala se čekací doba za splněnou. Pokud se pojištěnec stal invalidním následkem pracovního úrazu ve smyslu předpisů o úrazovém pojištění, pokládala se čekací doba za splněnou. K zachování čekatelství muselo být získáno 182 započitatelných příspěvkových dnů za každý kalendářní rok, jinak čekatelství z příspěvkové doby získané do začátku kalendářního roku zaniklo. Částečný invalidní důchod nebyl zakotven.¹²

Nárok na starobní důchod vznikl za obdobných podmínek jako nárok na invalidní důchod, rozdíl byl v počtu příspěvkových týdnů. Pro nárok na starobní důchod činila čekací doba 750 příspěvkových týdnů.

Podle zákona č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ invalidity a stáří, mohly vdovy uplatňovat nárok na vdovský důchod podle § 114, jestliže zemřelý byl poživatелеm invalidního nebo starobního důchodu a také v případě dosažení věku 55 let. Vdova po poživateli invalidního nebo starobního důchodu splňovala podmínky pro nárok na vdovský důchod, pokud pečovala o dvě nebo více dětí, kterým byl vyplácen sirotčí důchod. U vdoveckého důchodu platily podmínky obdobné. V případě dalšího sňatku bylo vypláceno odbytné ve výši trojnásobku roční částky jejího vdovského důchodu.¹³

Na sirotčí důchod mělo nárok dítě mladší 18 let, ale jen v případech úmrtí pojištěného otce nebo matky a jen tehdy, jestliže byli poživateli nebo měli nárok na invalidní nebo starobní důchod. Nárok na sirotčí důchod vznikl i schovanci mladšímu 18 let, pokud byl u pěstounů vyživovaný bezplatně aspoň půl roku před jejich smrtí.

Zákon obsahoval rozsáhlou problematiku, a pokud pomineme zaměstnance jako např. státní a soukromé úředníky, kteří byli z pojištění výslovně vyloučeni a jejichž zabezpečení bylo upraveno výhodněji, vztahovala se tato úprava v podstatě pouze na dělníky. Sociální pojištění právě v období první republiky bylo organizačně dost roztržité, bylo více méně diferencováno podle stavovské příslušnosti, zejména pak byli preferováni státní zaměstnanci.

¹² Srov. zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

¹³ tamtéž

V roce 1929 bylo zákonem č. 43/1929 Sb., o státních starobních podporách, upraveno zabezpečení starších zaměstnanců, byly zavedeny státní starobní podpory. Ty byly přiznávány československým státním příslušníkům z řad zaměstnanců i z řad samostatně výdělečně činných, jestliže dovršili 65 let, byli nemajetní a výdělku neschopní. I nadále však existovala veřejná chudinská péče, kterou organizovaly především domovské obce. Zřizovaly starobince, chudobince, sirotčince, útulky, obecní kuchyně.¹⁴

V době okupace u nás došlo v oblasti sociálního pojištění k některým změnám, jejichž cílem bylo přizpůsobení našeho sociálního pojištění tehdejšímu politickému, hospodářskému a také sociálním a měnovým podmínkám. Byly provedeny změny u nemocenského pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách (1941), v hornickém pojištění (1943), v nemocenském, invalidním a starobním pojištění dělnickém (1945), nepřinesly však pojištěncům žádná významná zlepšení.

Po II. světové válce nebyly předpisy z doby okupace, uznány za součást československého právního řádu a bylo převzato zákonodárství První republiky. Základní zásady poválečného sociálního zákonodárství byly obsaženy v Košickém vládním programu. Vypracováním návrhu zákona o národním pojištění byly pověřeny komise Národní fronty. Významným mezníkem ve vývoji sociálního zákonodárství v Československu bylo přijetí zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, který byl na svou dobu velmi moderní a pokrokový. Vycházel z modelu národního pojištění, který vypracoval lord William Beveridge v roce 1942.¹⁵

Zákon o národním pojištění upravoval sociální pojištění pro případ nemoci a mateřství, pojištění pro případ stáří, invalidity, ztráty živitele smrtí a pro případ úrazu (důchodové připojištění). Z důchodového pojištění se poskytovaly tyto dávky – starobní důchod, invalidní důchod, důchod manželky, vdovský důchod, důchod družky, sirotčí důchod, výbavné, odškodnění za pracovní úrazy, nově byl zaveden sociální důchod. Tato dávka byla určena pro ty, kteří nezískali nárok z vlastního pojištění, nemohli pro nemoc nebo stáří získat svou práci prostředky k obživě a byli potřební. Pojištění bylo povinné a vznikalo v podstatě začátkem výdělečné činnosti dnem přiznání důchodu, nebo dnem přiznání peněžité podpory v nezaměstnanosti.¹⁶

Nárok na invalidní důchod měl pojištěnec, u něhož již před vznikem nároku na starobní důchod nastala ztráta či podstatný pokles výdělku jako následek nepříznivého zdravotního stavu, byl-li tento stav trvalý. Za trvalý se pokládal stav, který podle poznatků lékařské vědy pravděpodobně trval déle než jeden rok. Pro vznik nároku na invalidní důchod bylo dále třeba být v posledních pěti letech před vznikem nároku na dávku účasten pojištění alespoň čtyři roky.¹⁷

¹⁴ Srov. TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 32

¹⁵ tamtéž

¹⁶ Srov. zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

¹⁷ tamtéž

Nárok na vdovský důchod měla vdova po dobu jednoho roku za předpokladu, že manželství trvalo nejméně rok. Podmínka manželského soužití se považovala vždy za splněnou, jestliže se z manželství narodilo dítě, nebo nastala-li smrt pojištěnce následkem úrazu. Další podmínkou byla doba pojištění zemřelého. Ten musel být účasten pojištění v posledních pěti letech před vznikem nároku na dávku nebo před svou smrtí alespoň čtyři roky. Doba pojištění platila pro nárok na starobní důchod obdobně. Tento zákon stanovil, že nárok na sirotčí důchod má osiřelé dítě, jehož zemřelý rodič byl pojištěn v posledních pěti letech před svou smrtí alespoň čtyři roky.¹⁸

Všechna odvětví národního pojištění prováděla Ústřední národní pojišťovna jako jediný nositel pojištění.

Po roce 1948 došlo k zásadním změnám ve vývoji československého sociálního zákonodárství. Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění, oddělil národní důchodové pojištění od nemocenského pojištění. Postupně byly přijímány předpisy nové, které vycházely ze sovětských zkušeností, od systému sociálního pojištění se přecházelo k systému sociálního zabezpečení. Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení, na rozdíl od zákona o národním pojištění, již mluví o důchodovém zabezpečení a zdůrazňuje, že dávky poskytuje stát a že zaměstnanci neplatí na jejich úhradu zvláštní příspěvky. Dle tohoto zákona byly poskytovány důchody: starobní, invalidní, invalidní při pracovní úrazu, částečné invalidní, částečné invalidní při pracovní úrazu, vdovské, vdovecké, sirotčí, manželky, za výsluhu let, osobní, sociální. Také výchovné k důchodům a zvýšení důchodu pro bezmocnost.

Těžiště nové úpravy bylo ve starobním důchodu. Věková hranice pro tento důchod se stanovila pro zaměstnance pracující v nejdůležitějších a nejobtížnějších zaměstnáních jakož i pro ženy na 55 let, pro ostatní zaměstnance na 60 let, a to po dvacetiletém zaměstnání. Přiznání tohoto důchodu nebylo vázáno na výstup ze zaměstnání. Zaměstnanci, který byl zaměstnán po dobu kratší než 20 let, avšak nejméně 5 let, náležel starobní důchod, jestliže v době trvání zaměstnání nebo nejpozději do dvou roků po výstupu z něho dosáhl věku aspoň 65 let.¹⁹

Mezi další zásadní změny, které přinesl tento zákon, patří rozdělení zaměstnanců do tří pracovních kategorií a nahrazení dosavadního systému odškodňování pracovních úrazů v rámci důchodového zabezpečení úrazovými důchody novým způsobem, který z části přenesl povinnost nahradit škody způsobené pracovními úrazy na zaměstnavatele. Tento zákon změnil podmínky pro nárok na invalidní důchod. Náležel tomu, kdo byl zaměstnán po dobu potřebnou na nárok na invalidní důchod, jestliže se v době trvání zaměstnání či do dvou roků po výstupu z něho stal pro trvalé zhoršení zdravotního stavu invalidním. Potřebná doba byla stanovena rozdílně pro různá věková pásma a činila ve věku: do 20 let méně než jeden rok, stačilo i jeden den, nad 20 let do 22 let jeden rok, nad 22 let do 24 let dva roky, nad 24 let do 26 let tři roky,

¹⁸ Srov. zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

¹⁹ Srov. zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení

nad 26 let do 28 let čtyři roky a nad 28 let pět roků. U zaměstnanců starších 28 let se potřebná doba zaměstnání zjišťovala z posledních 10 let počítaných zpět od vzniku invalidity. Úprava zavedená zákonem 55/1956 Sb. byla převzata do všech dalších předpisů a platí i nyní.

Zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, rozšířil důchodové zabezpečení platné pro pracovníky na vojáky z povolání a příslušníky bezpečnostních sborů. Dále vycházel z toho, že základem zabezpečení je práce, a proto opustil systém pojistných dob a zavedl zápočet skutečně odpracované doby zaměstnání i před 1. říjnem 1948. Dle tohoto zákona byly poskytovány důchody: starobní, invalidní, částečné invalidní, vdovské, sirotčí, manželky, osobní, sociální. Dále bylo vypláceno výchovné k důchodům a zvýšení důchodu a výchovného pro bezmocnost. Byla prodloužena doba zaměstnání potřebná pro nárok na plný starobní důchod z dosavadních 20 roků na 25 roků, ženám se započítávala doba péče o děti ve věku do tří let do doby zaměstnání a nově byla zavedena pevná hranice starobního a invalidního důchodu ke dni vzniku nároku na důchod a stanovilo se zdanění důchodu. Sazby byly progresivní, aby byly méně postiženy důchody střední a více důchody vyšší. Tímto zákonem došlo ke zrušení vdoveckého důchodu a u starobního důchodu byla upravena u žen věková hranice diferencovaně podle počtu dětí. Konstrukce výše starobního důchodu vycházela v podstatě z předchozí úpravy, jen doba zaměstnání se nyní hodnotila až od dovršení 18. roku věku.

Invalidní důchod se přiznal za stejných podmínek jako za účinnosti zákona předchozího. Nenáležel však pracovníku, který již splnil podmínky pro nárok na starobní důchod, pokud plná invalidita nevznikla následkem pracovního úrazu. Prováděcí vyhláška č. 102/1964 Sb., stanovila, že plně invalidním je i pracovník, který může sice vykonávat soustavné zaměstnání, ale jen za mimořádných podmínek. Z potřebné doby zaměstnání byly však stanoveny výjimky pro pracovníky, kteří se stali plně invalidními před vstupem do zaměstnání, a pro ty, kteří se stali plně invalidními po vstupu do zaměstnání, ale nezískali potřebnou dobu ke dni vzniku plné invalidity. Zásadně měli ode dne podání žádosti nárok na důchod i tito pracovníci. U těch, kteří se stali plně invalidními před vstupem do zaměstnání, se vyžadovaly alespoň dva roky zaměstnání, i když byli mladší 24 let. Kdo nezískal potřebnou dobu zaměstnání ke dni vzniku plné invalidity, mohl si doplnit chybějící dobu zaměstnáním. Její splnění se zkoumalo ke dni podání nové žádosti.

Invalidní důchod mohl být přiznán jako fakultativní dávka také občanu, který pro plnou invaliditu vzniklou v mládí nemohl být zaměstnán vůbec nebo po dobu potřebnou pro nárok na důchod (invalidita z mládí) a dosáhl věku 25 let. Výše důchodu nesměla přesáhnout 400,- Kčs měsíčně. Zákon vycházel z toho, že má být invalidní důchod v podstatě stejně vysoký jako starobní důchod, kterého by pracovník dosáhl, kdyby nebyl předčasnou ztrátou pracovní schopnosti vyřazen z práce. Proto se k získané

době zaměstnání před vznikem nároku na invalidní důchod přičetla doba do dosažení věku 60 let u mužů a 57 let u žen, což předchozí úprava neumožňovala.²⁰

Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení, zavedl jednotný systém sociálního zabezpečení pro všechny pracující. Bylo tak překonáno oddělení důchodového zabezpečení zaměstnaneckého a družstevnického. Z důchodového zabezpečení byly poskytovány tyto důchody: starobní, invalidní a částečný invalidní, za výsluhu let a částečný invalidní za výsluhu let, vdovský, sirotčí, manželky, osobní, sociální. Dále také výchovné k důchodům, zvýšení důchodu a výchovného pro bezmocnost. Potřebná doba pojištění byla převzata ze zákona předcházejícího.

Dalším zákonem týkajícím se sociálního zabezpečení byl zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení. Z důchodového zabezpečení byly poskytovány tyto důchody: starobní, invalidní, částečný invalidní, za výsluhu let, vdovský, vdovecký, sirotčí, manželky, sociální. Dále pak zvýšení důchodu pro bezmocnost, výchovné k důchodům a příplatek k výchovnému. Podmínky nároku na starobní a invalidní důchod zůstaly beze změny.

Systém důchodového zabezpečení v České republice byl do roku 1989 v zásadě velmi velkorysý, zvláště k některým skupinám osob. Tato velkorysost spočívala zejména v podmínkách vzniku nároku na dávky, zabezpečení byli prakticky všichni občané. Systém důchodového zabezpečení byl financován ze státního rozpočtu a příspěvky do systému byly nedefinovanou součástí daní. Systém nebyl připraven na změny ve věkové struktuře obyvatel, na výrazné snížení porodnosti, prodlužování průměrného věku dožití a z toho vyplývající stárnutí populace. Důchodový systém nebyl schopný reagovat na očekávaný demografický a ekonomický vývoj a neodpovídal potřebám demokratické společnosti a tržního hospodářství.

Bylo nutné provést reformu důchodového zabezpečení s cílem odstranit tyto nedostatky. To však vyžadovalo zásadní změny, které přinesly na jedné straně řadu zlepšení současného stavu, na druhé straně však i určitá omezení nutná k udržení únosných nákladů na důchody. Byla provedena řada velmi významných a často jen obtížně prosaditelných reformních kroků. Mezi první opatření patřilo zrušení preferencí v důchodovém systému (zejména osobních důchodů), odstranění diskriminace osob samostatně výdělečně činných, bylo zavedeno pravidelné zvyšování důchodů v souladu s růstem cen a s přihlédnutím k růstu mezd. V roce 1994 byl přijat zákon o penzijním připojištění se státním příspěvkem. Jedná se o systém soukromých penzijních fondů na plně kapitálovém způsobu financování a založený na dobrovolné účasti v tomto systému. V roce 1995 byl přijat nový zákon o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb., který zajistil soulad systému s pravidly EU a s dynamickým vývojem tržní ekonomiky.²¹

²⁰ Srov. Národní pojištění 8-9/2007, Odborný měsíčník ČSSZ, str. 30-32

²¹ Srov. Národní pojištění 8-9/2001, Měsíčník MPSV, s. 10-12

1.3 Orgány důchodového pojištění

Důchodové pojištění stát provádí prostřednictvím svých orgánů státní správy. Každý orgán má zákonem svěřené rozhodovací pravomoci ve své působnosti. Instituce se liší v okruzích subjektů – pojištěnců. U ministerstev vnitra, spravedlnosti a obrany jsou subjekty důchodového pojištění zaměstnanci ve služebním poměru těchto bezpečnostních složek. Nejpočetnější skupinu důchodově pojištěných osob má na starosti Česká správa sociálního zabezpečení (dále jen ČSSZ). Orgány zabezpečující důchodové pojištění jsou:

- Ministerstvo práce a sociálních věcí,
- Česká správa sociálního zabezpečení,
- Okresní správy sociálního zabezpečení,
- Ministerstvo vnitra,
- Ministerstvo obrany,
- Ministerstvo spravedlnosti.

Ministerstvo práce a sociálních věcí

Ministerstvo práce a sociálních věcí řídí a kontroluje výkon státní správy, řídí Českou správu sociálního zabezpečení a zajišťuje úkoly vyplývající z mezinárodních smluv v sociálním zabezpečení. Do jeho působnosti spadá především legislativní činnost, a to jak ve formě přípravy návrhů zákonů, tak i vydávání podzákonných normativních právních aktů – obecně závazných vyhlášek. Ministr práce a sociálních věcí může odstraňovat tvrdosti, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení. Ministerstvo práce a sociálních věcí zřizuje posudkové komise, které posuzují zdravotní stav a pracovní schopnost občanů pro účely přezkumného řízení soudního ve věcech důchodového pojištění a pro účely odvolacího orgánu správního.

Česká správa sociálního zabezpečení

Česká správa sociálního zabezpečení jako orgán státní správy vykonává působnost v oblasti sociálního zabezpečení (důchodového pojištění a nemocenského pojištění) a lékařské posudkové služby. Kompetence ČSSZ jsou upraveny zákonem č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Podle ustanovení § 5 odst. 1 tohoto zákona plní ČSSZ tyto úkoly:²²

- rozhoduje o dávkách důchodového pojištění, pokud není v uvedeném zákoně stanoveno, že o nich rozhoduje jiný orgán sociálního zabezpečení, a zařizuje výplaty těchto dávek,
- rozhoduje o povinnosti občana vrátit dávku důchodového pojištění poskytnutou neprávem nebo v nesprávné výši, pokud je o této dávce oprávněna rozhodovat,
- rozhoduje o povinnosti organizace nahradit neprávem vyplácené částky na dávce důchodového pojištění, pokud je o této dávce oprávněna rozhodovat,
- rozhoduje o odvoláních ve věcech, v nichž v prvním stupni rozhodla okresní správa sociálního zabezpečení,
- rozhoduje o odstranění tvrdostí, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení, pokud jí bylo v jednotlivých případech svěřeno,
- vybírá pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti podle zvláštního zákona,
- jedná před soudem v řízení o přezkoumání rozhodnutí ve věcech sociálního zabezpečení,
- plní úkoly při výplatě dávek sociálního zabezpečení do ciziny,
- řídí a kontroluje činnost okresních správ sociálního zabezpečení,
- dává souhlas ke změně pobytu práce neschopného občana při jeho odjezdu do ciziny,
- zajišťuje vydávání tiskopisů předepsaných podle zákona.

Kromě výše uvedených úkolů ČSSZ kontroluje plnění povinností subjektů sociálního zabezpečení, posuzuje zdravotní stav a pracovní schopnost občanů pro účely sociálního zabezpečení, vede evidenci práce neschopných občanů a v určených případech provádí nemocenské pojištění. Podle koordinačních nařízení EU je ČSSZ styčným orgánem a kompetentní institucí vůči zahraničním institucím pro peněžité dávky v nemoci a mateřství, důchody a posuzování příslušnosti k právním předpisům.²³

Okresní správy sociálního zabezpečení

Na nejnižší úrovni vykonávají státní správu Okresní správy sociálního zabezpečení, jejichž územní působnost odpovídá dřívějším územním obvodům okresních úřadů. Pro účely hospodaření s majetkem státu včetně prostředků státního rozpočtu, účetnictví a pracovněprávních vztahů mají okresní správy sociálního zabezpečení postavení vnitřních organizačních jednotek České správy sociálního zabezpečení.²⁴

²² Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/> cit. 27. 10. 2009

²³ Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/> cit. 27. 10. 2009

²⁴ Srov. § 6, odst. 1 zák. č. 582/1991Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, v platném znění

Ministerstvo vnitra

Ministerstvo vnitra provádí sociální zabezpečení příslušníků Policie České republiky, příslušníků Hasičského záchranného sboru České republiky a příslušníků ostatních složek bezpečnostních sborů a bezpečnostních služeb.

Ministerstvo obrany

Ministerstvo obrany v oboru své působnosti řídí, kontroluje a svými orgány provádí důchodové pojištění vojáků z povolání.

Ministerstvo spravedlnosti

Ministerstvo spravedlnosti má ve své kompetenci sociální zabezpečení vězeňské služby České republiky, rozhoduje v oboru své působnosti o dávkách důchodového pojištění a provádí jejich výplatu.

Ministři obrany, vnitra a spravedlnosti mohou v oboru své působnosti odstraňovat tvrdosti, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení příslušníků ozbrojených sil.

1.4 Charakteristika důchodového pojištění

Současné uspořádání českého důchodového systému začalo vznikat v devadesátých letech minulého století, kdy byly postupně přijímány dílčí reformní kroky, které byly završeny v roce 1995 přijetím zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění (dále jen zdp), který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996. Řada dílčích reformních kroků pak byla přijata i za účinnosti tohoto zákona, celkem již 78 novel.

„Důchodové pojištění není upraveno komplexně v jednom zákoně, nýbrž vlivem historického vývoje (jde zejména o dělení kompetencí z doby federace před rokem 1993) jsou otázky důchodového pojištění upraveny ve třech základních zákonech. Nároky na důchody, stanovení výše důchodů, výplatu důchodů při souběhu nároků na více důchodů a další obecné otázky týkající se nároků na důchody a jejich výplatu upravuje zákon č. 155/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů.“²⁵

Provádění důchodového pojištění včetně povinností pojištěnců, zaměstnavatelů a příjemců důchodů, jejich odpovědnosti, otázky organizace a některých procesních otázek jako je zahájení řízení, rozhodování o důchodech včetně opravných prostředků upravuje zvláštní zákon, a to zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. Další zvláštní zákon upravuje pojistné na důchodové pojištění, je jím zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální

²⁵ Srov. PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V. *Důchodové předpisy s komentářem*. 5.aktual. vyd. Olomouc: ANAG, 2007, s. 18

zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon upravuje okruh poplatníků, stanovení výše pojistného, způsob jeho odvodu, sankce za porušení povinností apod.

Vstupem České republiky do Evropské unie 1. května 2004 se začalo na Českou republiku vztahovat evropské právo sociálního zabezpečení. Nejdůležitějšími právními předpisy v této oblasti jsou nařízení Rady č. 1408/71 a 574/72, tzv. koordinační nařízení. Znamená to, že i nadále se aplikují právní předpisy jednotlivých členských států a evropská koordinační nařízení, která mají před národní právní úpravou přednost, zajišťují jejich vzájemnou provázanost. Nařízení zabezpečují právní ochranu a zlepšují podmínky osob migrujících mezi státy EU.

Český důchodový systém se skládá ze dvou částí. Prvním pilířem je povinné základní důchodové pojištění, dávkově definované (DB) a průběžně financované (PAYGO). Je univerzální a zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby, právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce, neexistují speciální odvětvová schémata apod. Pouze v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí určité odchylky pro tzv. silové resorty, jako jsou vojáci z povolání, policisté, celníci, hasiči. Důchod ze základního důchodového pojištění pobírá více než 99 % obyvatel ve věku vyšším, než je věková hranice pro nárok na starobní důchod.²⁶

Vedle základního důchodového pojištění existuje dobrovolné, doplňkové, příspěvkově definované (DC), kapitálově financované penzijní připojištění se státním příspěvkem. Penzijní připojištění se státním příspěvkem je možno podle terminologie EU považovat za třetí pilíř důchodového systému. Součástí třetího pilíře jsou i produkty komerčních pojišťoven – zejména životního pojištění. Důchody přiznávané ze třetího pilíře se zatím podílejí na příjmech důchodců zanedbatelnou měrou. Tento pilíř spadá do působnosti Ministerstva financí. V členských zemích EU obvyklý druhý pilíř, zaměstnanecké penzijní systémy, v českém důchodovém systému neexistuje.²⁷

Důchodové pojištění podle zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění, je založeno na těchto principech:

- *sociální solidarita* (solidarita pojištěnců s vyššími příjmy s pojištěnci s nižšími příjmy),
- *průběžné financování* (vybrané pojistné se průběžně spotřebovává),
- při splnění stanovených podmínek je *systém povinný* pro všechny ekonomicky aktivní osoby (je možná i dobrovolná účast v důchodovém systému),
- *systém poskytuje náhradu příjmu* v případě stáří (starobní důchod), invalidity (plný nebo částečný invalidní důchod) a úmrtí živitele (vdovský, vdovecký a sirotčí důchod),

²⁶ Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/3> cit. 11. 2. 2010

²⁷ tamtéž

- *system je dávkově definovaný* (dvousložková konstrukce důchodu – základní a procentní výměra důchodu),
- *system je jednotný* (vztahuje se v podstatě na veškeré výdělečně činné fyzické osoby),
- *system je dynamický* (řada prvků konstrukce výpočtu důchodu se každoročně upravuje s přihlédnutím k ekonomickému vývoji).²⁸

Grafické znázornění průběžného financování základního důchodového pojištění viz příloha č. 1.

Prvky konstrukce výpočtu důchodu²⁹

- rozhodné období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu,
- vyměřovací základy,
- všeobecné vyměřovací základy,
- přepočítací koeficient pro úpravu naposledy stanoveného všeobecného vyměřovacího základu,
- koeficienty nárůstu všeobecných vyměřovacích základů,
- osobní vyměřovací základ,
- výpočtový základ.

Rozhodným obdobím, z něhož se zjišťují hrubé příjmy z výdělečné činnosti, je období 30 kalendářních roků bezprostředně předcházejících roku přiznání důchodu. K nárůstu počtu let však dochází postupně. Důchody přiznávané v prvním roce účinnosti zákona o důchodovém pojištění, tj. v roce 1996, měly rozhodné období desetileté, určené roky 1986 až 1995. Od účinnosti zákona o důchodovém pojištění se za každý rok prodlužuje toto období o jeden rok. U důchodů přiznávaných v roce 2010 jde o období 1986 až 2009.

Ročními vyměřovacími základy jsou skutečně dosažené vyměřovací základy za jednotlivé kalendářní roky rozhodného období vynásobené tzv. koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu.

²⁸ Srov. TRÖSTER, P. a kolektiv. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktual. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 181-182

²⁹ Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/617> cit. 11. 2. 2010

Koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu se určuje za použití příslušných všeobecných vyměřovacích základů (je stanoven nařízením vlády do 30. září následujícího kalendářního roku ve výši průměrné měsíční mzdy za kalendářní rok zjištěné ČSU) a přepočítacího koeficientu (stanoven nařízením vlády podle údajů ČSU o průměrné měsíční mzdě za stanovená pololetí – určuje se jako podíl průměrné měsíční mzdy za první pololetí kalendářního roku, který o jeden rok předchází roku přiznání důchodu, a průměrné měsíční mzdy za první pololetí kalendářního roku, který o dva roky předchází roku přiznání důchodu). Koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu se stanoví jako podíl všeobecného vyměřovacího základu za kalendářní rok, který o dva roky předchází roku přiznání důchodu, vynásobeného přepočítacím koeficientem, a všeobecného vyměřovacího základu za kalendářní rok, za který se vypočítává roční vyměřovací základ.

Osobní vyměřovací základ je měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů. Při stanovení osobního vyměřovacího základu se z rozhodného období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu, vylučují některé zákonem stanovené doby, tzv. vyloučené doby, takže nedojde k jeho „rozmělnění“.

Výpočtový základ se zjistí redukcí osobního vyměřovacího základu. Při přijetí zákona o důchodovém pojištění se pro stanovení výpočtového základu započítávala částka osobního vyměřovacího základu do 5 000 Kč v plné výši, z částky nad 5 000 do 10 000 Kč se počítalo 30% a z částky nad 10 000 Kč se počítalo 10%. Tyto hranice redukce se zvyšují nařízením vlády, a to od 1. ledna. Pro důchody přiznávané ode dne spadajícího do roků 2009 a 2010 jsou hranice redukce stejné. Plně se započítává částka do 10 500 Kč, z částky přesahující 10 500 Kč, nejvýše však do 27 000 Kč, se započítává 30 %, z částky přesahující 27 000 Kč se započítává 10 %.

Redukcí je sledována solidarita vysokopříjmových skupin pojištěnců s těmi nízkopříjmovými, jejíž uplatnění je v důchodovém systému s omezeným množstvím finančních prostředků zcela nezbytné. Nejnižší procentní výměra je 770 Kč měsíčně. Na procentní výměru má vliv také celková doba důchodového pojištění.

Tento systém je garantován státem ekonomicky i právně. Je spravován státní institucí, příjmy a výdaje systému jsou součástí státního rozpočtu, v němž byl zaveden zvláštní účet důchodového pojištění, který byl v roce 2008 transformován na Zvláštní účet rezervy pro důchodovou reformu. Nárok na dávky vzniká při splnění stanovených podmínek, jsou tzv. nárokové. Proti rozhodnutí ČSSZ o žádosti o důchod je možné podat písemné námitky jako řádný opravný prostředek do 30 dnů ode dne doručení účastníku řízení. V rámci přezkumného řízení soudního lze proti rozhodnutí o námitkách podat žalobu u příslušného krajského soudu podle bydliště navrhovatele. Žalobu lze podat ve lhůtě do 2 měsíců ode dne doručení rozhodnutí.

Přijetí zákona o důchodovém pojištění přineslo oproti dřívějšímu stavu řadu pozitivních prvků, zejména z dlouhodobého hlediska:

- zahájení procesu postupného zvyšování věkové hranice pro odchod do starobního důchodu pro muže o 2 měsíce a pro ženy o 4 měsíce za rok,
- postupné prodlužování rozhodného období, za které jsou zjišťovány výdělky (postupně až na 30 kalendářních roků), čímž dochází ke zvyšování závislosti výše důchodu na celoživotní ekonomické aktivitě,
- dynamická konstrukce výpočtu zohledňující určitým způsobem obecný mzdový vývoj,
- zrovnoprávnění mužů v nárocích na pozůstalostní důchod poskytováním vdoveckého důchodu v podstatě za obdobných podmínek jako je poskytován ženám vdovský důchod.

Dílčí závěr

S vývojem společnosti dochází i k vývoji sociálního zabezpečení, mění se podmínky pro přiznání jednotlivých dávek, dochází sice k vyšší náročnosti na evidenci podkladových nároků, ale též k vyšší hladině solidarity společenských vrstev občanů.

Domnívám se, že systém se snaží o spravedlivější rozdělování vybraných prostředků, i když tato spravedlnost je někdy diskutabilní z hlediska občanů nejvyšších příjmových kategorií. Z historického vývoje naší společnosti je však zřejmé, že společnost se vždy snažila zabezpečit občany, kteří se sami z nějakých důvodů nebyli schopni o sebe postarat.

2. Dávky důchodového pojištění

Dle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009, jsou ze základního důchodového pojištění poskytovány tyto druhy důchodů:

- 1) **starobní** (včetně předčasného starobního důchodu),
- 2) **plný invalidní,**
- 3) **částečný invalidní,**
- 4) **vdovský a vdovecký,**
- 5) **sirotčí.**

Důchody dělíme na přímé a odvozené. Přímé jsou důchody starobní, plný invalidní a částečný invalidní. Mezi důchody odvozené patří důchody pozůstalostí, a to vdovský, vdovecký a sirotčí.

Důchod se skládá ze dvou základních složek: základní výměry a procentní výměry. Základní výměra je stanovena pevnou částkou pro všechny druhy důchodů, bez ohledu na výši výdělků a délku doby pojištění. V současné době činí 2170 Kč měsíčně (výše je dána nařízením vlády č. 211/2008 Sb.). Procentní výměra je stanovena procentní sazbou z výpočtového základu a je závislá na výši výdělků a délce doby pojištění. Výše procentní výměry důchodu činí nejméně 770 Kč měsíčně.

Pro vznik nároku na dávku z důchodového pojištění je nutné splnit podmínku potřebné doby pojištění. Účast na pojištění v důchodovém systému mají fyzické osoby, které jsou uvedeny v zákoně o důchodovém pojištění. Pojištění jsou např. zaměstnanci, uchazeči o zaměstnání, kteří pobírají podporu a dále pak po dobu nejvýše 3 let před přiznáním důchodu, uchazeči o zaměstnání mladší 55 let v rozsahu nejvýše 1 roku před přiznáním důchodu a při pobírání podpory vždy, osoby samostatně výdělečně činné, lidé pečující o děti, o osoby závislé na péči jiné osoby a dále osoby uvedené v § 5 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění do 31. 12. 2009.

Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu dvou důchodů, vyplácí se vyšší důchod v plné výši, včetně základní výměry a z druhého důchodu se vyplácí polovina procentní výměry. Přejde-li dítě o oba rodiče, má nárok na výplatu sirotčího důchodu po každém z nich. I v tomto případě náleží z vyššího důchodu základní i procentní výměra v plné výši a z nižšího důchodu pak pouze polovina procentní výměry.³⁰

³⁰ Srov. *Sociální zabezpečení 2010*. ČSSZ Praha 2010, s. 23

2.1 Starobní, invalidní a pozůstalostní důchody

Starobní důchod je nejpočetnější dávkou důchodového pojištění, která je přiznávána českým nositelem pojištění. V lednu 2010 ČSSZ vyplácela 2 220 211 starobních důchodů. Průměrná výše starobního důchodu činila v lednu 2010 celkem 10 033,- Kč, z toho u mužů 11 152,- Kč a u žen 9 109,- Kč. V příloze uvedu přehled o počtu důchodců a poplatníků pojistného od roku 2005 do roku 2010 (příloha č. 3).³¹

Jak vyplývá již ze samotného názvu, starobní důchod je náhrada ztráty příjmu z výdělečné činnosti na základě sociální události způsobené plynutím času, čili dosažením určitého věku.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění do 31. 12. 2009, rozlišuje 2 druhy starobních důchodů – řádný starobní (§29) a předčasný starobní (§ 30) – předčasný starobní důchod, který je dočasně snížený, § 31 – předčasný starobní důchod, který je trvale snížený.

Řádný starobní důchod

Na starobní důchod má pojištěnec nárok, jestliže získal dobu pojištění nejméně 25 let a dosáhl aspoň věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod (dále jen „důchodový věk“), nebo 15 let a dosáhl aspoň 65 let věku.³²

Předčasný starobní důchod

Dle § 30 zdp má pojištěnec nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku, jestliže získal dobu pojištění nejméně 25 let a ke dni, od něhož má být starobní důchod přiznán, je poživatелеm částečného invalidního důchodu a ke dni, od něhož mu má být starobní důchod přiznán, mu chybí nejvýše dva roky.

Pojištěnec má nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku též, jestliže získal dobu pojištění nejméně 25 let, pobíral plný invalidní důchod nepřetržitě aspoň po dobu pěti let, a nárok na plný invalidní důchod pobíraný po dobu pěti let zanikl a ke dni odnětí tohoto důchodu do dosažení důchodového věku mu chybí nejvýše pět let. Nárok na starobní důchod vzniká, splní-li se uvedené podmínky do 31. 12. 2006.³³

Dle § 31 zdp má nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku též pojištěnec, který získal dobu pojištění nejméně 25 let, a do dosažení důchodového věku mu ode dne, od něhož se starobní důchod přiznává, chybí nejvýše tři roky. Starobní důchod se přiznává nejdříve ode dne podání žádosti o přiznání tohoto důchodu, nelze žádat zpětně. Přiznání starobního důchodu podle § 31 zdp vylučuje nárok na starobní důchod podle § 29 a 30 zdp.

³¹Dostupné na: www.cssz.cz cit. 16. 3. 2010

³²Srov. § 29 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009

³³Srov. § 30 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009

Pravidla pro stanovení věkové hranice jsou stanovena v § 32 zdp:

důchodový věk činí u mužů 60 let, u žen diferencovaně podle počtu dětí:

- 53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,
- 54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,
- 55 let, pokud vychovaly dvě děti,
- 56 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo
- 57 let, pokud pojištěnci dosáhli tohoto věku do 31. prosince 1995.

U pojištěnců, kteří dosáhnou věkových hranic uvedených výše v období od 1. ledna 1996 do 31. prosince 2012, se důchodový věk stanoví tak, že ke kalendářnímu měsíci, ve kterém pojištěnec dosáhl této hranice, se přičítají u mužů dva kalendářní měsíce a u žen čtyři kalendářní měsíce za každý i započatý kalendářní rok z doby po 31. prosinci 1995 do dne dosažení výše uvedených věkových hranic a za důchodový věk se považuje věk dosažený v takto určeném kalendářním měsíci v den, který se číslem shoduje se dnem narození pojištěnce, nedosahuje-li takto určený měsíc takový den, považuje se za důchodový věk ten věk, který je dosažen v posledním dni takto určeného kalendářního měsíce.

Po 31. prosinci 2012 činí důchodový věk u mužů 63 let,

u žen diferencovaně podle počtu dětí:

- 59 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,
- 60 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,
- 61 let, pokud vychovaly dvě děti,
- 62 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo
- 63 let.³⁴

Podmínka výchovy dítěte pro nárok ženy na starobní důchod je splněna, jestliže žena osobně pečuje nebo pečovala o dítě ve věku do dosažení zletilosti alespoň po dobu deseti roků. Pokud se však ujala výchovy dítěte po dosažení osmého roku jeho věku, je podmínka výchovy dítěte splněna, jestliže žena osobně pečuje nebo pečovala o dítě ve věku do dosažení zletilosti aspoň po dobu pěti roků, to však neplatí, pokud žena před dosažením zletilosti dítěte přestala o dítě pečovat.

V § 34 je vymezena výše procentní výměry starobního důchodu, na který vznikl nárok podle § 29. Za každý celý rok doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod činí 1,5 % výpočtového základu měsíčně. Do doby pojištění se pro účely

³⁴ Srov. § 32 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009

předchozí věty započítávají náhradní doby pojištění pouze v rozsahu 80 %, s výjimkou náhradních dob pojištění za dobu účasti na pojištění osob uvedených v § 5 odst. 1 písm. p), r), s) a obdobných dob podle předpisů platných před 1. lednem 1996; počet dnů náhradních dob pojištění stanovených podle části věty před středníkem se přitom zaokrouhluje na celé dny směrem nahoru.³⁵

Výše procentní výměry starobního důchodu stanovená podle předchozího odstavce se zvyšuje pojištěnci, který po vzniku nároku na tento důchod vykonával výdělečnou činnost a nepobíral přitom starobní ani plný invalidní důchod, za každých 90 kalendářních dnů této výdělečné činnosti o 1,5 % výpočtového základu. Doba kratší než 90 kalendářních dnů, která nebyla zhodnocena podle předchozí věty jako doba pojištění, se přičte k době pojištění získané do vzniku nároku na starobní důchod, pokud se tak získá celý rok doby pojištění, a to v rozsahu potřebném pro toto přičtení; na žádost pojištěnce se doba uvedená ve větě první nezvýší podle věty první a přičte se k době pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod, a to v rozsahu uvedeném v žádosti pojištěnce. Za výkon výdělečné činnosti se pro účely zvýšení procentní výměry starobního důchodu nepovažují doby pracovního volna bez náhrady příjmu a neomluvené nepřítomnosti v práci a doby uvedené v § 16 odst. 4 větě druhé písm. a).

Výše procentní výměry starobního důchodu, na který vznikl nárok podle § 30 zdp, se snižuje o 1,3 % výpočtového základu za každých i započatých 90 kalendářních dnů z doby ode dne, od kterého se přiznává starobní důchod, do dosažení důchodového věku.

Výše procentní výměry starobního důchodu stanovená podle předchozího odstavce se pojištěnci, který po vzniku nároku na tento důchod do dosažení důchodového věku vykonával výdělečnou činnost a nepobíral přitom starobní ani plný invalidní důchod, přepočte po skončení této výdělečné činnosti na žádost tak, že se doba této výdělečné činnosti po dni, od kterého byl přiznán starobní důchod, přičte k době pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod a současně se o tuto dobu zkrátí doba, za kterou se snižovala výše procentní výměry.

Procentní výměra starobního důchodu, na který vznikl nárok podle § 31, se snižuje o 0,9% výpočtového základu za každých i započatých 90 kalendářních dnů z doby ode dne, od kterého se přiznává starobní důchod, do dosažení důchodového věku.

Výplata řádného starobního důchodu náleží osobám vykonávajícím výdělečnou činnost na základě pracovněprávního vztahu, jen pokud je tento vztah sjednán na dobu určitou, nejdéle však na dobu jednoho roku, lze-li jej podle zvláštních právních předpisů na tuto dobu sjednat. **Zákon č. 306/2008 Sb.**, kterým se mění zákon o důchodovém pojištění, tuto podmínku s účinností od 1. ledna 2010 zrušil.

³⁵ Srov. § 34 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009

Invalidní důchody

Invalidní důchody jsou peněžité dávky poskytované v rámci důchodového systému tehdy, dojde-li ke ztrátě zdroje obživy osoby a její schopnosti si takový zdroj opatřit v důsledku sociální události označované jako invalidita.

„Předpisy o důchodovém pojištění vycházejí při definici plné invalidity z dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, za který se považuje takový nepříznivý zdravotní stav, který podle poznatků lékařské vědy má trvat déle než jeden rok. Rozhodující je právě ona dlouhodobost nepříznivého zdravotního stavu, jejímž důsledkem je pokles pojištěncovy schopnosti výdělečné činnosti, tedy zhoršení postavení nebo i nemožnost uplatnit se na trhu práce. Na rozdíl od dočasné pracovní neschopnosti pro nemoc a úraz si plná invalidita vynucuje podstatnou změnu způsobu života nejen pojištěnce, ale i jeho rodiny. Plná invalidita je sociální událostí krytou důchodovým pojištěním“.³⁶

Dle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009, rozlišujeme plný a částečný invalidní důchod. Způsob posouzení a procentní míra poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti je specifikována ve vyhlášce č. 284/1995 Sb., kterou se provádí zákon o důchodovém pojištění.

Plný invalidní důchod

Na plný invalidní důchod má nárok pojištěnec, jestliže se stal plně invalidním a získal potřebnou dobu pojištění, pokud nesplnil ke dni vzniku plné invalidity podmínky nároku na starobní důchod podle § 29, popřípadě, byl-li přiznán starobní důchod podle § 31, pokud nedosáhl důchodového věku, nebo se stal plně invalidním následkem pracovního úrazu. Pojištěnec je plně invalidní, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu poklesla jeho schopnost soustavné výdělečné činnosti nejméně o 66%, nebo je schopen pro zdravotní postižení soustavné výdělečné činnosti jen za zcela mimořádných podmínek.³⁷

Při určování poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti pojištěnce se vychází z jeho zdravotního stavu doloženého výsledky funkčních vyšetření a z jeho schopnosti vykonávat práce odpovídající zachovaným tělesným, smyslovým a duševním schopnostem, s přihlédnutím k výdělečným činnostem, které vykonával předtím, než k takovému poklesu došlo, a k dosaženému vzdělání, zkušenostem a znalostem; přitom se bere v úvahu, zda jde o zdravotní postižení trvale ovlivňující schopnost výdělečné činnosti pojištěnce, zda a jak je pojištěnec na své zdravotní postižení adaptován, a schopnost rekvalifikace pojištěnce na jiný druh výdělečné činnosti, než dosud vykonával.

³⁶ Srov. PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V. *Důchodové pojištění v České republice*. 5. akt. vyd. Olomouc: ANAG, 1999, s. 171

³⁷ Srov. § 38, § 39 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009

Způsob posouzení a procentní míru poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti a okruh zdravotních postižení umožňujících soustavnou výdělečnou činnost jen za zcela mimořádných podmínek stanoví prováděcí předpis.

Potřebná doba pojištění pro nárok na plný invalidní důchod je odstupňována podle věku pojištěnce: do 20 let méně než jeden rok, od 20 let do 22 let jeden rok, od 22 let do 24 let dva roky, od 24 let do 26 let tři roky, od 26 let do 28 let čtyři roky a nad 28 let pět roků. Tato doba pojištění se zjišťuje z období před vznikem plné invalidity, a jde-li o pojištěnce ve věku nad 28 let, z posledních deseti roků před vznikem plné invalidity. Podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod se považuje za splněnou též, byla-li tato doba získána v kterémkoliv období deseti roků dokončeném po vzniku plné invalidity; u pojištěnce mladšího 24 let činí přitom potřebná doba pojištění dva roky.³⁸

Pro účely splnění podmínky potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod se za dobu pojištění považuje též doba účasti na pojištění osob uvedených v § 5 odst. 1 písm. m) a n) a dále doba studia na střední nebo vysoké škole v České republice před dosažením 18 let věku, nejdříve však po ukončení povinné školní docházky. Na plný invalidní důchod má nárok též osoba, která dosáhla aspoň 18 let věku, má trvalý pobyt na území České republiky a je plně invalidní, jestliže plná invalidita vznikla před dosažením 18 let věku, a nebyla účastna pojištění po potřebnou dobu.

Částečný invalidní důchod

Pojištěnec má nárok na částečný invalidní důchod, jestliže se stal částečně invalidním a získal potřebnou dobu pojištění, nebo se stal částečně invalidním následkem pracovního úrazu.

Částečně invalidní je pojištěnec, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu poklesla jeho schopnost soustavné výdělečné činnosti nejméně o 33 %. Způsob posouzení a procentní míru poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti stanoví prováděcí předpis. Pojištěnec je částečně invalidní též tehdy, jestliže mu dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav značně ztěžuje obecné životní podmínky. Okruh zdravotních postižení značně ztěžujících obecné životní podmínky stanoví prováděcí předpis.

Potřebná doba pojištění pro nárok na částečný invalidní důchod se posuzuje stejně jako pro nárok na plný invalidní důchod. Podmínka potřebné doby pojištění se považuje za splněnou, pokud bezprostředně před vznikem částečné invalidity byl pobírán plný invalidní důchod přiznaný podle § 42 odst. 1, popřípadě podle obdobných ustanovení předpisů platných před 1. lednem 1996.³⁹

³⁸ Srov. § 40 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009

³⁹ Srov. zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009

Pozůstalostní důchody

Důchody pozůstalých patří historicky mezi nejstarší dávky; důchody pro vdovy a sirotky zavedl již rakouský penzijní normál z roku 1771.⁴⁰

Hlavním účelem vdovských a vdoveckých důchodů je kompenzace ztráty příjmu partnera bezprostředně po jeho úmrtí, sirotčí důchod slouží jako částečná náhrada ztráty příjmu rodiče pro dítě, které bylo na příjmu rodiče závislé.

Pozůstalostní důchody jsou dávky odvozené, při posuzování nároku se vychází z dob pojištění a z výdělků zemřelého. Rozlišujeme tyto pozůstalostní důchody – vdovský, vdovecký a sirotčí. Podmínky nároku jsou uvedeny v zdp § 49 - 53.

Podmínky nároku na vdovský a vdovecký důchod

Vdova má nárok na vdovský důchod po manželovi, který byl poživitelem starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu, nebo který splnil ke dni smrti podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod, anebo zemřel následkem pracovního úrazu.

Vdovec má nárok na vdovecký důchod po manželce, která splňovala podmínky uvedené v předcházejícím odstavci.

Vdovský důchod náleží po dobu jednoho roku od smrti manžela, po uplynutí této doby má vdova dále nárok na výplatu, jestliže pečuje o nezaopatřené dítě, pečuje o dítě, které je závislé na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost), nebo pečuje o svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela, který s ní žije v domácnosti a je závislý na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo na stupni III (těžká závislost) nebo stupni IV (úplná závislost), nebo je-li vdova plně invalidní, nebo dosáhla věku 55 let nebo důchodového věku, je-li důchodový věk nižší.

Dítětem se rozumí nezaopatřené dítě, které má po zemřelé osobě nárok na sirotčí důchod, a dítě, které bylo v rodině zemřelého vychovááno, jde-li o vlastní (osvojené) dítě vdovy nebo bylo-li dítě aspoň jedním z nich převzato do dne smrti manžela do trvalé péče nahrazující péči rodičů.

Nárok na vdovský důchod vznikne znovu, jestliže se splní některá z podmínek do pěti roků po zániku dřívějšího nároku na vdovský důchod. Nárok na vdovský důchod zaniká uzavřením nového manželství. Zanikne-li nárok na vdovský důchod z důvodu uzavření manželství, náleží vdově částka ve výši 12 měsíčních splátek vdovského důchodu, na který měla vdova nárok ke dni zániku nároku na vdovský důchod; tato částka se vyplatí nejpozději do tří měsíců ode dne zániku nároku na vdovský důchod.

⁴⁰ Předpis se týkal jen vdov a sirotků po státních úřednících, kteří věrně sloužili a bez prostředků zanechali vdovu a děti, stanovil přesné podmínky pro povolení penzí.

Jestliže vdova úmyslně způsobila smrt manžela jako pachatelka, spolupachatelka nebo účastnice trestného činu, nárok na vdovský důchod zaniká dnem právní moci rozhodnutí soudu.

Podmínky pro nárok vdovce na vdovecký důchod platí obdobně jako pro vdovy, s tím, že věk u mužů činí 58 let nebo důchodový věk, je-li důchodový věk nižší.

Podmínky nároku na sirotčí důchod⁴¹

Na sirotčí důchod má nárok nezaopatřené dítě, zemřel-li rodič (osvojitel) dítěte, nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů, a dítě na ni bylo v době její smrti převážně odkázáno výživou, kterou nemohli ze závažných důvodů zajistit jeho rodiče, jestliže rodič (osvojitel) nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů, byli poživateli starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu nebo ke dni smrti splnili podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod anebo zemřeli následkem pracovního úrazu. Oboustranně osiřelé dítě má za splnění výše uvedených podmínek nárok na sirotčí důchod po obou rodičích. Nárok na sirotčí důchod nevzniká po pěstounovi nebo jeho manželovi.

Nárok na sirotčí důchod zaniká osvojením. Pokud oboustranně osiřelé dítě osvojí jen jedna osoba, zaniká nárok na ten sirotčí důchod, který náležel po osobě, kterou osvojitel nahradil. Dojde-li ke zrušení osvojení, vznikne nárok na sirotčí důchod znovu, a to ve výši, v jaké by náležel, kdyby byl vyplácen ke dni zrušení osvojení.

Nárok na výplatu sirotčího důchodu zaniká dnem právní moci rozhodnutí soudu o tom, že sirotek úmyslně způsobil smrt rodiče jako pachatel, spolupachatel nebo účastník trestného činu.

⁴¹ Srov. zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009.

2.2 Průběh důchodového řízení

Řízení o důchod se nyní zahajuje pouze z podnětu žadatele. Žádost o důchod se uplatňuje u okresní správy sociálního zabezpečení příslušné podle místa trvalého pobytu žadatele. Od 1. ledna 2007 již neseписují žádosti organizace, ale jednotlivé okresní správy sociálního zabezpečení, pražské správy sociálního zabezpečení nebo městské správy sociálního zabezpečení. Žádost o důchod podává každý člověk osobně, nebo prostřednictvím svého zákonného zástupce. Je také možné, aby se žadatel nechal pro podání žádosti o důchod zastoupit zmocněncem na základě plné moci. Z jejího textu by mělo být patrné, že byla udělena k podání žádosti o důchod. Zmocněnec musí za žadatele uvést a podepsat některá prohlášení a sdělení zásadního charakteru, například o výchově nezletilých dětí, o pobírání dávek nemocenského, o odpracovaných dobách apod., s nimiž nemusí být vždy dokonale seznámen. Uvedení nesprávných či nepravdivých údajů by mohlo mít pro žadatele negativní důsledky, proto je vhodné, aby se žadatelé o důchod nechali zastupovat pouze ve výjimečných případech. Pokud žadatel nemůže sám podat žádost vzhledem ke svému zdravotnímu stavu, může ji za něj sepsat jeho rodinný příslušník, stačí předložit písemný souhlas žadatele a potvrzení lékaře o tom, že zdravotní stav oprávněného pro svou závažnost neumožňuje, aby žádost o dávku sám sepsal.⁴²

K sepsání žádosti je žadatel povinen předložit potřebné doklady – občanský průkaz (cizinci se prokazují pasem), doklad o vzdělání (výuční list, maturitní vysvědčení, diplom), doklady prokazující doby zaměstnání od ukončení studia až do současné doby, případně potvrzení úřadu práce prokazující vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání, rozhodnutí OSSZ o péči. Ženy předkládají navíc rodné listy dětí, muži doklady o výkonu vojenské služby a civilní služby, případně rozhodnutí OSSZ o době a rozsahu péče o dítě do 4 let věku, bylo-li jim v období péče trvajícím do 30. 6. 2007 vydáno.

Žádost o starobní důchod lze uplatnit maximálně 4 měsíce před požadovaným datem přiznání. Později je to možné kdykoliv. Zpětně lze důchod za dobu před 1. lednem 2009 vyplatit maximálně za tři roky, a to za předpokladu, že v té době již byl nárok na výplatu důchodu.

Způsob výplaty dávky si určuje sám žadatel. Výplata dávky se provádí v hotovosti prostřednictvím České pošty nebo bezhotovostně převodem na účet u peněžního ústavu. Pak je nutné předložit tiskopis „Žádost o zařízení výplaty důchodu poukazem na účet“ potvrzený peněžním ústavem. Žadatel o dávku nemusí být majitelem účtu, důchod lze zasílat i na účet manžela, manželky. Zde však může nastat problém, a to když dojde k úmrtí majitele účtu. Pozůstalý manžel je vystaven nebezpečí, že se do vyřízení pozůstalosti nedostane ke svému důchodu.

⁴² Srov. *Příručka budoucího důchodce v roce 2008*. ČSSZ Praha 2008, s. 12

Důchody se vyplácejí dopředu v pravidelných měsíčních lhůtách určených plátcem dávky. Pokud jeden z manželů již pobírá některou z dávek důchodového pojištění, může si druhý z manželů požádat o stejný výplatní termín. V každém kalendářním měsíci je celkem 13 výplatních termínů důchodů. Od 2. do 24. dne v měsíci vždy v sudé dny, a také 15. den v měsíci, kdy je důchod zasílán pojištěncům do ústavů sociální péče.

O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje ČSSZ s výjimkou případů, kdy jsou příslušné k rozhodování orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti. Každý občan, který požádal ČSSZ o důchod, obdrží písemné rozhodnutí o přiznání a výši starobního důchodu nebo o zamítnutí žádosti. Dále osobní list, ve kterém jsou uvedeny započítané doby pojištění a příjmy dosažené v rozhodném období.

Pro urychlení řízení ve věci podané žádosti o důchod se doporučuje, aby si žadatelé předběžně požádali o informativní list důchodového pojištění. Tento list obsahuje přehled dob pojištění, případně náhradních dob pojištění, uložených v evidenci ČSSZ, od roku 1986 též přehled vyměřovacích základů a vyloučených dob. O výpis je možno žádat jedenkrát ročně a Česká správa sociálního zabezpečení ho žadateli zašle do 90 dnů ode dne doručení jeho žádosti. Žádost musí obsahovat rodné číslo žadatele, jméno, příjmení, i rodné příjmení a adresu, kam má být informativní osobní list zaslán. Žádost lze podat písemně nebo v elektronické podobě podepsané zaručeným elektronickým podpisem.⁴³

Dílčí závěr

Důchodový systém zajišťuje lidem finanční prostředky v době, kdy se dostávají do určité sociální události. Starobní důchod, stejně jako invalidní důchod či pozůstalostní dávky, mají kompenzovat dřívější příjmy. Je žádoucí, aby administrativní řízení proběhlo v co možná nejkratší době, aby žadatelé o dávky byli informováni jak správně postupovat při vyřizování svých záležitostí. Česká správa sociálního zabezpečení za tímto účelem vydává tiskové zprávy a periodické publikace.

V této kapitole jsem se zabývala dávkami důchodového pojištění se zaměřením na potřebnou dobu pojištění dle právní úpravy platné do 31. 12. 2009. Do tohoto data musel žadatel splnit podmínku potřebné doby pojištění v rozsahu pěti let v posledních deseti letech. Pokud tato podmínka nebyla splněna, nevznikl nárok na výplatu dávky, jedinou další možností bylo uplatnění žádosti o odstranění tvrdosti zákona při provádění důchodového zabezpečení u ministra práce a sociálních věcí.

⁴³ Srov. *Příručka budoucího důchodce v roce 2009*. ČSSZ Praha 2009, s. 10, 11

3. Změny v důchodovém pojištění od 1. 1. 2010

Od 1. 1. 2010 dochází k významným změnám v oblasti důchodového pojištění v návaznosti na zahájenou první etapu důchodové reformy. Upravují se základní parametry pro výpočet dávek, tj. podmínky nároku na dávky, a to zejména pokud jde o důchodový věk a potřebnou dobu pojištění. Tyto tzv. **parametrické změny** přináší do oblasti důchodového pojištění zákon č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon o důchodovém pojištění.

Z odborných prognóz vyplývá, že dosavadním způsobem nastavená poměrně benevolentní pravidla pro přiznávání dávek důchodového pojištění přestanou být do budoucna pro důchodový systém únosná. Je proto třeba přistoupit k jisté úpravě podmínek nároku na dávky. Zákonodárce ctí zásadu, podle níž mají dosud získané nároky v oblasti důchodového pojištění zůstat zachovány a dílčí omezení se mají dotknout až důchodových nároků vzniklých v budoucnu. Účinky parametrických změn se začnou projevovat postupně, tak, aby veřejnost měla dostatek času se novým podmínkám přizpůsobit.

3.1 Doby pojištění a vyloučené doby

Náhradní dobou pojištění přestává být studium na střední, vyšší odborné škole nebo vysoké škole (ust. § 5 odst. 1 písm. m/ zdp). Podle ust. § 40 odst. 3 zdp se však doba prvních šesti let studia po dosažení 18 let věku (ale i doba studia do 18 let věku) nadále považuje pro účely splnění podmínky potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod za dobu pojištění.

Pokud jde o studium absolvované do 31. 12. 2009, zůstává dosavadní právní úprava beze změny, tzn. takové studium je i pro důchodové nároky vzniklé po 31. 12. 2009 započitatelné v rozsahu prvních šesti let po dosažení 18. roku věku (č. II bod 2. zákona č. 306/2008 Sb.) a navíc, jde-li o studium absolvované do konce roku 1995, považuje se toto za dobu pojištění, i když bylo získáno před dosažením věku 18 let.

Náhradní dobou pojištění je pobírání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně (ust. § 5 odst. 1 písm. t/ zdp). Tato změna souvisí s novým pojetím invalidních důchodů a invalidity jako takové. Doba pobírání plného invalidního důchodu před 1. 1. 2010 se bude hodnotit jako náhradní doba pojištění v rozsahu stanoveném dosavadními předpisy (č. II bod 2. zákona č. 306/2008 Sb.)

Nově je možno požádat, aby v situaci, kdy v rámci období rozhodného pro výpočet důchodu (v roce 2010 se jedná o období 1986 – 2009) docházelo ke *krytí vyloučené doby s příjmem s výdělečné činnosti*, byla při výpočtu důchodu namísto příjmů z výdělečné činnosti započtena doba vyloučená. Žádost o tento postup mohou lidé

uplatnit až při podání žádosti o důchod. Zákon umožňuje, aby si občan o toto řešení požádal i dodatečně do 30 dnů ode dne oznámení rozhodnutí ČSSZ.⁴⁴

3.2 Starobní důchody

Podle dosavadní právní úpravy bylo pro nárok na tzv. řádný starobní důchod nutno dosáhnout důchodového věku a získat alespoň 25 let doby pojištění. Nově se *potřebná doba pojištění* postupně prodlužuje až na 35 let. Pro zjištění minimální délky doby pojištění u konkrétního pojištěnce je rozhodující, v kterém kalendářním roce dotyčný dosahuje důchodového věku – viz tabulka.⁴⁵

Kalendářní rok, v němž je dosaženo důchodového věku	Potřebná doba pojištění
Před rokem 2010	25 let
2010	26 let
2011	27 let
2012	28 let
2013	29 let
2014	30 let
2015	31 let
2016	32 let
2017	33 let
2018	34 let
Po roce 2018	35 let

Pojištěnci, který ke dni dosažení důchodového věku nezískal potřebnou dobu pojištění, nemůže být k tomuto dni starobní důchod přiznán. K přiznání důchodu může případně dojít až následně od pozdějšího data, ke kterému je již potřebná doba pojištění získána.

⁴⁴ Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/duchodove-pojisteni-od-1-1-2010.htm> cit. 2. 2. 2010

⁴⁵ Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm> cit. 2. 2. 2010

Pojištěnec, který dosahuje důchodového věku po roce 2014, přičemž ke dni dosažení tohoto věku nezískal potřebnou dobu pojištění (31 – 35 let), má nárok na starobní důchod též, jestliže získal aspoň 30 let tzv. „čisté“ doby pojištění (§ 29 odst. 3 zdp), tj. doby pojištění, během níž bylo odváděno pojistné do systému (výkon výdělečné činnosti, dobrovolné pojištění), nikoliv tedy náhradní doby pojištění.

Podmínky nároku na tzv. *poměrný starobní důchod* se rovněž poněkud zpříšňují. Podle dosavadní právní úpravy bylo třeba dosáhnout věku 65 let a potřebné doby pojištění alespoň 15 let. Nově (§ 29 odst. 2 zdp) dochází k postupnému navýšení potřebného věku i doby pojištění v závislosti na kalendářním roce dosažení potřebného věku. Potřebný věk navíc přestává být pro všechny jednotný – jeho výše se nově odvozuje od důchodového věku muže stejného data narození, ke kterému se vždy přičítá 5 let.

Přehled je uveden v tabulce: ⁴⁶

Potřebný věk v roce	Potřebná doba pojištění
65 let před rokem 2010	15 let
Důchodový věk muže stejného data narození + 5 let v roce 2010	16 let
Důchodový věk muže stejného data narození + 5 let v roce 2011	17 let
Důchodový věk muže stejného data narození + 5 let v roce 2012	18 let
Důchodový věk muže stejného data narození + 5 let v roce 2013	19 let
Důchodový věk muže stejného data narození + 5 let po roce 2013	20 let

Pojištěnec, který nesplňuje žádnou z výše uvedených podmínek, má nárok na starobní důchod (podle § 29 odst. 4 zdp) též, jestliže dosáhl věku 65 let a splnil zákonné podmínky nároku na invalidní důchod.

Pokud jde o tzv. předčasný starobní důchod podle ust. § 31 zdp, zůstává i nadále zachována možnost požádat o přiznání této dávky až 3 roky před dovršením důchodového věku. U osob, jejichž důchodový věk činí 63 let a více, bude dokonce možné odejít do tohoto důchodu již v 60 letech – u osob, jejichž důchodový věk činí 65 let (muži, bezdětné ženy a ženy s jedním dítětem), může tedy doba předčasnosti nově činit až 5 roků. Tato varianta je možná u pojištěnců narozených po roce 1968.

⁴⁶ Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm> cit. 2. 2. 2010

Stanovení důchodového věku od 1. 1. 2010 upravuje zdp takto:

u pojištěnců narozených před rokem 1936, důchodový věk činí:

- u mužů 60 let,
- u žen: 53 let, pokud vychovaly alespoň 5 dětí,
54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,
55 let, pokud vychovaly dvě děti,
56 let, pokud vychovaly jedno dítě,
57 let,

u pojištěnců narozených v období let 1936 až 1968 – viz níže přiložená tabulka,

Vysvětlivky: "r" znamená rok, "m" znamená měsíc⁴⁷

⁴⁷ Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/618> cit. 11. 2. 2010

Důchodový věk pojištěnců narozených v období let 1936 až 1968

Rok narození	Důchodový věk činí u						
	mužů	žen s počtem vychovaných dětí					
		0	1	2	3	4	5 a více
1936	60r+2m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1937	60r+4m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1938	60r+6m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1939	60r+8m	57r+4m	56r	55r	54r	54r	53r
1940	60r+10m	57r+8m	56r+4m	55r	54r	54r	53r
1941	61r	58r	56r+8m	55r+4m	54r	54r	53r
1942	61r+2m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m	54r+4m	53r
1943	61r+4m	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m	54r+8m	53r+4m
1944	61r+6m	59r	57r+8m	56r+4m	55r	55r	53r+8m
1945	61r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m	55r+4m	54r
1946	61r+10m	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m	55r+8m	54r+4m
1947	62r	60r	58r+8m	57r+4m	56r	56r	54r+8m
1948	62r+2m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m	56r+4m	55r
1949	62r+4m	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	56r+8m	55r+4m
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r	61r+8m	60r+4m	59r	59r	57r+8m
1957	63r+8m	63r+4m	62r	60r+8m	59r+4m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+8m	62r+4m	61r	59r+8m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	62r+8m	61r+4m	60r	60r	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r	61r+8m	60r+4m	60r+4m	59r
1961	64r+4m	64r+4m	63r+4m	62r	60r+8m	60r+8m	59r+4m
1962	64r+6m	64r+6m	63r+8m	62r+4m	61r	61r	59r+8m
1963	64r+8m	64r+8m	64r	62r+8m	61r+4m	61r+4m	60r
1964	64r+10m	64r+10m	64r+4m	63r	61r+8m	61r+8m	60r+4m
1965	65r	65r	64r+8m	63r+4m	62r	62r	60r+8m
1966	65r	65r	65r	63r+8m	62r+4m	62r	61r
1967	65r	65r	65r	64r	62r+8m	62r	61r+4m
1968	65r	65r	65r	64r	63r	62r	61r+8m

u pojištěnců narozených po roce 1968:

- u mužů: 65 let
- u žen: 62 let, pokud vychovaly alespoň 4 děti,
63 let, pokud vychovaly 3 děti,
64 let, pokud vychovaly 2 děti,
65 let.

Výše starobního důchodu

Zákon nově stanoví možnost požádat o zvýšení procentní výměry starobního důchodu v případech, kdy pojištěnec po přiznání starobního důchodu a čerpání výplaty této dávky vykonává výdělečnou činnost. Takový postup dosud nebyl možný.

Zvýšení náleží ve výši 1,5 % výpočtového základu za každých 180 kalendářních dnů výkonu výdělečné činnosti, je-li starobní důchod vyplácen ve výši jedné poloviny (polovina základní výměry, polovina procentní výměry). Zvýšení ve výši 0,4 % výpočtového základu za každých 360 kalendářních dnů výkonu výdělečné činnosti náleží, je-li starobní důchod vyplácen v plné výši. Toto zvýšení náleží vždy po dvou letech nepřetržitého výkonu výdělečné činnosti, nebo po získání alespoň 360 dnů výdělečné činnosti a ukončení zaměstnání.

Při stanovení výše předčasného starobního důchodu, na který vzniká nárok po 31. 12. 2009, se nadále postupuje tak, že pokud doba předčasnosti nepřekročí 720 dnů, činí snížení procentní výměry obdobně jako do 31. 12. 2009 pouze 0,9 % výpočtového základu za každých, i započatých, 90 kalendářních dnů. Pokud doba předčasnosti přesáhne 720 dnů, snižuje se od 721. dne procentní výměra důchodu za každých, i započatých, 90 kalendářních dnů předčasnosti o 1,5 % výpočtového základu (§ 36 odst. 1 zdp).⁴⁸

⁴⁸Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm> cit. 2. 2. 2010

Přehled snižování procentní výměry předčasného starobního důchodu v závislosti na počtu kalendářních dnů, které chybí do dosažení důchodového věku: ⁴⁹

Počet dnů	Snížení procentní výměry	Počet dnů	Snížení procentní výměry
90 a méně	0,9 %	991-1080	13,2 %
91-180	1,8 %	1081-1170	14,7 %
181-270	2,7 %	1171-1260	16,2 %
271-360	3,6 %	1261-1350	17,7 %
361-450	4,5 %	1351-1440	19,2 %
451-540	5,4 %	1441-1530	20,7 %
541-630	6,3 %	1531-1620	22,2 %
631-720	7,2 %	1621-1710	23,7 %
721-810	8,7 %	1711-1800	25,2 %
811-900	10,2 %	1801 a více	26,7 %
901-990	11,7 %		

Zaměstnávání důchodců

Lidé, kteří pobírají tzv. řádný starobní důchod a pracují současně v pracovněprávním vztahu, nemusí již od 1. 1. 2010 takový vztah sjednávat na dobu určitou (nepřesahující jeden rok). V praxi to znamená, že starobní důchod, včetně jeho výplaty je možné bez problémů přiznat a pobírat, i když důchodce setrvá nadále v pracovněprávním vztahu sjednaném na dobu neurčitou. Skutečnost, že se stávají poživateli starobního důchodu, by měli lidé ovšem zaměstnavateli sdělit, protože jde o informaci důležitou pro plnění jeho úkolů v oblasti důchodového pojištění.

Pro poživatele tzv. předčasných starobních důchodů v období do dosažení důchodového věku se od 1. 1. 2010 nic nemění. Nadále nenáleží výplata důchodu po dobu jakékoliv výdělečné činnosti zakládající účast na důchodovém pojištění.

⁴⁹ Srov. *Sociální zabezpečení 2010*. ČSSZ Praha 2010, s. 16

3.3 Invalidní důchody

Koncepce invalidních důchodů i invalidity jako takové se mění. Zákon již nerozeznává dva druhy invalidních důchodů – plný a částečný, ale nahrazuje je jedinou dávkou – invalidním důchodem. Jeho výše bude ovšem rozdílná podle toho, který ze tří stupňů invalidity u konkrétního pojištěnce nastal. Do těchto invalidních důchodů v novém pojetí se od 1. 1. 2010 transformují i plné a částečné invalidní důchody přiznané do konce roku 2009, a to ve výši, v jaké náležely k 31. 12. 2009 (ust. čl. II bod 8 až 11 z. č. 306/2008 Sb.).

Způsob posuzování pracovní schopnosti pro účely invalidity, náležitosti posudku o invaliditě a procentní míru poklesu pracovní schopnosti upravuje vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 359/2009 Sb.

Podle ust. § 39 zdp je pojištěnec invalidní, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nastal pokles jeho pracovní schopnosti nejméně o 35 %. Jestliže pracovní schopnost pojištěnce poklesla:

- nejméně o 35 %, avšak nejvíce o 49 %, jedná se o invaliditu prvního stupně,
- nejméně o 50 %, avšak nejvíce o 69 %, jedná se o invaliditu druhého stupně,
- nejméně o 70 %, jedná se o invaliditu třetího stupně.⁵⁰

Potřebná doba pojištění pro nárok na invalidní důchod je stejná jako v právní úpravě platné do 31. 12. 2009. Nově však platí, že u pojištěnce staršího 38 let se podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod považuje za splněnou též, byla-li tato doba získána v období posledních 20 let před vznikem invalidity; potřebná doba pojištění činí přitom 10 roků (§ 40 odst. 2 zdp).

Nárok na invalidní důchod ze zákona zaniká, pokud pojištěnec dosáhne věku 65 let. Invalidní důchod vyplácený ke dni dovršení 65 let věku se mění na starobní důchod a tento nadále náleží ve výši původně vypláceného důchodu invalidního.

Výše invalidního důchodu

Výše procentní výměry invalidního důchodu za každý celý rok doby pojištění činí:

- 0,5 % výpočtového základu měsíčně, jedná-li se o invalidní důchod pro invaliditu prvního stupně,
- 0,75 % výpočtového základu měsíčně, jedná-li se o invalidní důchod pro invaliditu druhého stupně,
- 1,5 % výpočtového základu měsíčně, jedná-li se o invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně.

⁵⁰ Srov. *Sociální zabezpečení 2010*. ČSSZ Praha 2010, s. 17

Při změně stupně invalidity se změni i výše invalidního důchodu, a to ode dne, od něhož došlo ke změně stupně invalidity. Nová výše procentní výměry se stanoví jako součin procentní výměry invalidního důchodu, který náležel ke dni, který předchází dni, od něhož došlo ke změně stupně invalidity, a koeficientu, který se vypočte jako podíl procentní sazby výpočtového základu, která náleží za každý celý rok doby pojištění ve výši odpovídající novému stupni invalidity, a procentní sazby výpočtového základu, která náleží za každý celý rok doby pojištění ve výši odpovídajícímu původnímu stupni invalidity. Koeficient se stanoví s přesností na čtyři platná desetinná místa (§ 41 odst. 3 zdp).

Koeficient činí při změně:

- z prvního stupně na druhý 1,5
- z třetího stupně na druhý 0,5
- z prvního stupně na třetí 3
- z třetího stupně na první 0,3333
- z druhého stupně na třetí 2
- z druhého stupně na první 0,6666

Při změně stupně invalidity se již nezkoumá, zda je splněna podmínka potřebné doby pojištění, jako tomu bylo podle dosavadní právní úpravy.

Byl-li plný invalidní důchod přiznán před 1. lednem 2010, a při první kontrolní lékařské prohlídce konané po roce 2009 bude zjištěn takový stupeň invalidity, který má za následek snížení výše invalidního důchodu, sníží se výše invalidního důchodu až od třinácté splátky tohoto důchodu splatné po dni konání této prohlídky. Byl-li částečný invalidní důchod přiznán před 1. lednem 2010, a při kontrolní lékařské prohlídce konané po roce 2009 bude zjištěn takový stupeň invalidity, který by měl za následek snížení výše invalidního důchodu, bude náležet invalidní důchod v dosavadní výši (čl. II bod 13. zákona č. 306/2008 Sb.)⁵¹

Při výpočtu výše invalidního důchodu se zohledňuje též tzv. dopočtená doba, tedy doba ode dne vzniku nároku na invalidní důchod do dne dosažení důchodového věku. Dosud se tato doba hodnotila jako doba pojištění v celém rozsahu. Nově, při vzniku nároku na invalidní důchod po 31. 12. 2009, jsou pravidla zápočtu dopočtené doby přísnější – hodnotí se jen v takovém poměru, v jakém je součet dnů české doby pojištění získaných v období od dosažení 18 let věku do vzniku nároku na invalidní důchod vůči celkovému počtu dnů v tomto období (§ 41 odst. 5 zdp). Dopočtená doba se nehodnotí vůbec, jestliže invalidita vznikla následkem úmyslného poškození zdraví, které si pojištěnec způsobil, nebo nechal způsobil a v případě, že poškození zdraví pojištěnce vzniklo jako následek jeho úmyslného trestného činu.

⁵¹ Srov. *Sociální zabezpečení 2010*. ČSSZ Praha 2010, s. 19

3.4 Vdovské, vdovecké a sirotčí důchody

Pro nárok na vdovský/vdovecký důchod po uplynutí jednoho roku od úmrtí již není rozhodující dosažení věkové hranice 55 let u žen a 58 let u mužů, ale dochází ke sjednocení této hranice a to tak, že rozhodující pro zachování nároku na vdovský/vdovecký důchod je u muže i ženy dosažení věku o 4 roky nižšího než činí důchodový věk muže stejného data narození. Nebo postačí dosáhnout pouze vlastního důchodového věku, je-li tento nižší než věk uvedený v předchozí větě. Nyní má vdovec nárok na vdovecký důchod za stejných podmínek jako vdova na vdovský důchod.⁵²

Nově platí pro všechny pozůstalostní důchody, že dojde-li po zániku nároku na důchod k jeho obnově, nesmí být výše procentní výměry nové dávky nižší, než výše procentní výměry původní dávky, která náležela ke dni zániku nároku. To je výrazné zvýhodnění oproti dosavadnímu stavu, kdy byl obnovený nárok nově vypočítáván, čímž došlo ke ztrátě všech valorizačních navýšení náležejících k původní dávce za léta jejího pobírání.

K určitému omezení důchodových nároků dochází v rámci novely ust. § 20 odst. 6 zdp. Nově je stanoveno, že dítě pobírající invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně se nepovažuje za nezaopatřené dítě. Důsledkem této změny je, že takovému dítěti (za nezaopatřené je dítě považováno nejdéle do 26 let věku) již nebude vznikat v případě úmrtí rodiče nárok na sirotčí důchod.

Vyplácení důchodů

Nová právní úprava stanoví povinnost příjemce důchodu vypláceného v hotovosti prostřednictvím držitele poštovní licence hradit náklady plátce důchodu za poukazy splátek důchodu vyplácených v pravidelných lhůtách. Tato povinnost se nevztahuje na poživatele důchodů, jímž byl důchod přiznán před 1. 1. 2010, a od 31. 12. 2009 jim nepřetržitě trvá nárok na alespoň jeden důchod (např. vdovský a nově je přiznáván starobní). Výše těchto nákladů v roce 2010 činí 21 Kč za každou splátku důchodu. Tato částka bude předem sražena z celkové výše splátky a důchodci bude poukázána v již snížené výši.⁵³

⁵² Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/duchodove-pojisteni-od-1-1-2010.htm>
cit. 2. 2. 2010

⁵³ Srov. Tisková zpráva ČSSZ ze dne 11. 12. 2009

3.5 Dobrovolné důchodové pojištění

Doba pojištění je vedle sociální události jednou z podmínek pro přiznání jakékoliv důchodové dávky. Ne každý však splňuje obě dvě podmínky. Situaci, kdy není splněna potřebná doba pojištění, lze v některých případech řešit dobrovolným důchodovým pojištěním. Tímto způsobem si mohou lidé chybějící dobu pojištění doplatit a získat tím nárok na dávku z důchodového pojištění. Od 21. srpna 2008 přitom lze pojistné na dobrovolné pojištění doplatit i po podání žádosti o důchod, pro jehož nárok a výši mají být takto doplácené doby započteny.

Dobrovolná účast na důchodovém pojištění je možná u osob starších 18 let. K převzetí přihlášky a vedení evidence o dobrovolném důchodovém pojištění je příslušná OSSZ podle místa trvalého pobytu občana. U osob, které nemají trvalý pobyt na území ČR, musí přihlášku k dobrovolnému důchodovému pojištění převzít kterákoliv OSSZ, na níž se občan s trvalým bydlištěm v cizině obrátí. Je-li přihláška k účasti na dobrovolném důchodovém pojištění podávána v době, kdy již bylo zahájeno řízení o důchod, je k řízení o doplacení pojistného příslušná OSSZ, u níž byla žádost o důchod podána.

Důvody účasti na dobrovolném důchodovém pojištění:

- **Vedení v evidenci úřadu práce jako uchazeče o zaměstnání**, pokud po tuto dobu nenáleží podpora v nezaměstnanosti, (k přihlášce se dokládá potvrzení úřadu práce).
- **Soustavné přípravy na budoucí povolání studiem na střední nebo vysoké škole v ČR**, případně v cizině, pokud podle rozhodnutí Ministerstva školství je postaveno naroveň studia na středních a vysokých školách v České republice, s výjimkou prvních 6 let studia po 18. roce věku počínaje dnem 1. 1. 1996. Od 1. 1. 2010 lze dobrovolně důchodově pojistit kteroukoliv dobu studia po dosažení věku 18 let. (k přihlášce a odhláše se dokládá potvrzení o trvání studia).

Tyto dva druhy dobrovolného pojištění lze aplikovat i zpětně před podáním přihlášky bez časového omezení.

- **Výdělečné činnosti v cizině po 31. 12. 1995**, jedná-li se o:
 - zaměstnance v pracovním poměru,
 - členy družstva v družstvech, kde podmínkou členství je jejich pracovní vztah k družstvu, jestliže mimo pracovněprávní vztah vykonávají pro družstvo práci, za kterou jsou odměňováni,
 - osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ).

Za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem. (k přihlášce/odhlášce z pojištění musí být přiloženy doklady prokazující trvání výdělečné činnosti v cizině).

- **Výkonu dlouhodobé dobrovolnické služby** na základě smlouvy uzavřené s vysílající organizací.

Účast na tomto typu pojištění je možná nejdříve od 1. 1. 2003 a pojištění může trvat pouze po dobu výkonu dobrovolnické služby. Za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem. (k přihlášce se dokládá smlouva uzavřená s vysílající organizací).

- **Činnost v České republice ve prospěch zahraničního zaměstnavatele**, jde-li o osoby, které jsou zaměstnanci zahraničního zaměstnavatele a jsou činní v ČR ve prospěch tohoto zaměstnavatele.

Za dobu přede dnem podání přihlášky je u těchto tří druhů dobrovolného pojištění účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem.

- **Výkonu funkce poslance Evropského parlamentu**, zvoleného na území ČR (účinnost od 19. 9. 2009).
- **Pobytu v cizině, po kterou následovaly svého manžela**, který v cizině působil v diplomatických službách ČR (od 1. 1. 2010).

Tyto dva druhy dobrovolného pojištění lze aplikovat i zpětně před podáním přihlášky bez časového omezení, nejdříve však od účinnosti nové zákonné úpravy.

- **Dobrovolné pojištění bez uvedení důvodu.**

Účast na pojištění je možná v rozsahu nejvýše 10 let, do této doby se nezapočítává dobrovolné pojištění z jiných důvodů. Za dobu přede dnem podání přihlášky je však účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu jednoho roku bezprostředně před tímto dnem.

S účinností od 1. 1. 2009 došlo k výraznému snížení minimálního pojistného na dobrovolné důchodové pojištění, v roce 2008 činilo 2800,- Kč, v roce 2009 činilo 1649,- Kč a v roce 2010 činí 1660,- Kč. Dobrovolné důchodové pojištění se platí vždy za celé kalendářní měsíce a při placení pojistného zpětně se hradí ve výši, která je právě platná, např. v roce 2010 doplácím 2 roky zpětně v částce 1660,- Kč měsíčně.⁵⁴

⁵⁴ Dostupné na: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/ucast-na-pojisteni/dobrovolna.htm> cit. 4. 2. 2010

Dílčí závěr

Změny, ke kterým dochází přijetím zákona č. 306/2008 Sb., se týkají především úpravy důchodového věku, potřebné doby pojištění a zcela se mění koncepce invalidity. Doba pojištění, která je potřebná pro vznik nároku na dávku, se průběžně zvyšuje. U starobního důchodu dle § 29 odst. 1 zdp se postupně zvyšuje počet potřebných odpracovaných let z 25 na 35 let. K nárůstu dochází postupně, vždy podle toho, ve kterém roce pojištěnec dosáhne důchodového věku. Potřebná doba pojištění se zvyšuje i u tzv. poměrných starobních důchodů dle § 29 odst. 2 zdp. Doposud stačilo dosáhnout věku 65 let a potřebné doby pojištění nejméně 15 let. Novou právní úpravou se podmínky nároku poněkud zpřísní a dochází k postupnému navýšení potřebného věku i doby pojištění. Do roku 2013 se potřebná doba pojištění zvyšuje postupně, po roce 2013 již bude nutné splňovat podmínku 20 let pojištění.

K výrazné změně dochází u posuzování invalidit, způsob posuzování pracovní schopnosti, náležitostí posudku a procentní míru poklesu pracovní schopnosti upravuje vyhláška MPSV č. 359/2009 Sb. Potřebná doba pojištění je v zásadě stejná jako doposud, nově však platí, že pojištěnec starší 38 let může splnit dobu pojištění, pokud v posledních 20 letech byl pojištěn v rozsahu 10 let, což podle předchozí právní úpravy možné nebylo a někteří lidé díky této možnosti splní potřebnou dobu pojištění a vznikne jim nárok na výplatu dávky. Další výraznou změnou je skutečnost, že při změně stupně invalidity, v případě, že je již nějaká dávka vyplácena, nedochází k novému zkoumání potřebné doby pojištění, provede se pouze přepočítání dle koeficientu.

II. Praktická část

4. Zpracování jednotlivých případů pojištěnců

Praktickou část této práce jsem rozdělila do dvou podkapitol. Nejdříve uvádím způsob přístupu k řešení dané problematiky, charakterizuji metodu, kterou jsem zvolila pro zachycení sledovaného sociálního jevu.

V části druhé popisuji a podrobně rozebírám jednotlivé případy žadatelů, u kterých nastal problém se získáním potřebné doby pojištění. Údaje získané studiem dokumentů jsem pro lepší přehled zaznamenala do souhrnné tabulky – viz příloha č. 4.

4.1 Způsob přístupu k řešení dané problematiky

Vzhledem k vytyčenému cíli své práce, zda se přijetím nové právní úpravy zákona o důchodovém pojištění změnilo posuzování potřebné doby pojištění a jaké jsou hlavní příčiny, které vedou k tomu, že člověk není účasten sociálního pojištění, použiji výzkumnou metodu obsahové analýzy dokumentů kvalitativního charakteru. Podklady pro toto šetření mi budou případy jednotlivých žadatelů o dávky důchodového pojištění, vycházející z vlastní praxe.

Kvalitativní výzkum Disman definuje jako nenumerické šetření a interpretaci sociální reality s cílem odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím a členit ho na několik kroků: sociální problém - terénní výzkum, zahrnující sběr dat, vytváření vzorku, analýzu a interpretaci dat prováděnou simultánně – nové hypotézy, nová teorie. Kvalitativní výzkum se nesnaží problém pouze popsat, ale především mu porozumět, jde do hloubky.⁵⁵

Výhodou kvalitativního výzkumu je, že můžeme pracovat s menším počtem lidí a každý případ sledujeme více do hloubky. K základním metodám kvalitativního výzkumu patří pozorování, dotazování, analýza dokumentů. Metody mohou být používány samostatně, nebo se může jednat o jejich kombinaci. Pro potřeby této práce, jsem zvolila metodu, zvanou analýza dokumentů.

Studium dokumentů je způsob sběru dat, který se nepoužívá tak často a běžně. Dokumenty rozumíme data, která vznikla v minulosti, byla pořízena někým jiným a za jiným účelem. Mohou mít podobu psanou, fonetickou, obrazovou. Dokumenty můžeme členit dle výskytu na časté, průběžné, občasné. Základním předpokladem studia dokumentu je schopnost mu porozumět a interpretovat jej. Princip práce s dokumentem spočívá v hledání určitých znaků, vztahů, prvků, pomocí obsahové analýzy. Analýzy dokumentů mohou mít obě podoby – kvalitativní i kvantitativní.⁵⁶

⁵⁵ Srov. Disman, M. *Kvalitativní metody a výzkum sociální sféry venkova a zemědělství* (závěrečná zpráva grantu PEF ČZU), ČZU Praha 1995, s. 9

⁵⁶ Srov. Reichel, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 129.

4.2 Popis jednotlivých případů pojištěnců

Z celkového počtu případů pojištěnců, kteří nesplnili potřebnou dobu pojištění, a nevznikl jim nárok na výplatu dávky, jsem záměrně vybrala vzorek 10 případů tak, aby byly zastoupeny jednotlivé druhy důchodu – starobní, invalidní, pozůstalostní. V rámci humanistického přístupu je zachována anonymita všech žadatelů.

Starobní důchody

Žadatelka č. 1

Žena, 59 let, rozvedená, 1 dítě

Vzdělání: vyučená kuchařka

Druh důchodu: **předčasný starobní důchod**

Nárok na starobní důchod: 15. 2. 2010

Celkový počet doby pojištění: **24 roků a 338 dnů**

Zahájení řízení: dne 9. 6. 2009 uplatnila žádost o předčasný starobní důchod dle § 31 zdp, v platném znění, s datem přiznání od 9. 6. 2009. Žádost byla odeslána na ČSSZ k dalšímu řízení. Rozhodnutím ČSSZ ze dne 3. 8. 2009 bylo žadatelce sděleno, že se žádost o důchod zamítá pro nesplnění podmínek ustanovení § 31 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění.

Z osobního listu důchodového pojištění žadatelky bylo zjištěno, že celková doba jejího pojištění činí 24 roků a 338 dnů. (Pro srovnání - žena stejného data narození, se stejným počtem dětí, pokud by byla stále zaměstnána, by mohla mít v tomto věku celkovou dobu pojištění již 44 roků).

Z žádosti o důchod a z osobního listu je patrné, že žadatelka byla zaměstnána u 12 zaměstnavatelů, celkem 7 krát byla v evidenci úřadu práce a od 21. 7. 2003 do podání žádosti byla v domácnosti, nikde nepracovala. Dobrovolné důchodové pojištění si neplatila.

Vzhledem k tomu, že nárok na starobní důchod má pojištěnec, který získal dobu pojištění nejméně 25 let, výplata důchodu jí nebyla přiznána. Žadatelka pobírala již dříve částečný invalidní důchod, který jí náleží i nadále. Starobní důchod by jí mohl být přiznán až od 65 let, kdy bude splňovat potřebnou dobu pojištění – pro tento důchod stačí 15 let pojištění, nebo splněním podmínky 25 let, pak by jí byl důchod přiznán od data splnění této podmínky. Vzhledem k tomu, že žadatelka nepracuje a nechce pracovat, přichází do úvahy pouze nárok na starobní důchod v 65 letech.

Žadatelka č. 2

Žena, 66 let, vdaná, 1 dítě

Vzdělání: základní

Druh důchodu: **poměrný starobní důchod**

Nárok na starobní důchod: 29. 10. 2000

Celkový počet dob pojištění: **12 roků, 61 dní**

Zahájení řízení: dne 9. 3. 2009 uplatnila žádost o starobní důchod dle § 29 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění (poměrný starobní důchod), doložila potřebné doklady. Žádost byla odeslána na ČSSZ k dalšímu řízení. Rozhodnutím ČSSZ ze dne 22. 4. 2009 bylo žadatelce sděleno, že nárok na starobní důchod nevznikl, protože nezískala potřebných 15 roků pojištění. Dle dokladů získala pouze 12 roků a 61 dní pojištění. (Pro srovnání - žena stejného data narození, se stejným počtem dětí, by měla nárok na starobní důchod již v 57 letech, a pokud by byla stále zaměstnána, mohla by mít celkovou dobu pojištění 42 let).

Z žádosti o důchod a z osobního listu je zřejmé, že tato žena pracovala u 4 zaměstnavatelů, 2 krát byla krátkodobě v evidenci úřadu práce. V domácnosti byla od 3. 11. 1969 do 31. 5. 1970, od 1. 8. 1970 do 30. 9. 1970, od 1. 11. 1970 do 31. 5. 1971, od 1. 8. 1971 do 30. 9. 1971, od 1. 11. 1971 do 31. 5. 1972, od 1. 8. 1972 do 30. 9. 1972, od 1. 11. 1972 do 31. 5. 1973, od 1. 8. 1973 do 30. 9. 1973, od 1. 11. 1973 do 30. 11. 1993, od 7. 9. 1994 do 31. 3. 2000, od 29. 10. 2000 do 31. 5. 2008.

Po obdržení rozhodnutí se žadatelka dostavila znovu na okresní správu sociálního zabezpečení a doložila dobu pojištění, kdy byla ještě zaměstnána a rozhodla se, že si zbývající dobu, která jí chybí, doplatí. Dodatečně předložila doklady prokazující dobu zaměstnání v celkové délce 2 roky, 3 měsíce a doplatila dobrovolné důchodové pojištění za 7 měsíců. Dobrovolné důchodové pojištění doplatila 27. 5. 2009, proto jí byl přiznán starobní důchod od tohoto data.

U tohoto případu je zajímavé, že v letech 1986 – 2009 neměla paní žádný vyměřovací základ, proto se přihlíželo k předcházejícím roků. Vyměřovací základ měla pouze v roce 1973 (odpracovala 3 měsíce) a činil 951,- Kč a další částka, ze které se starobní důchod počítal, byla částka doplacená na dobrovolném důchodovém pojištění, a to 11 543,- Kč (tato částka odpovídá vyměřovacímu základu ve výši 41 223,- Kč). Výše starobního důchodu v tomto případě činí 2 940,- Kč měsíčně.

Invalidní důchody

Žadatel č. 3

Muž, 49 let, svobodný

Vzdělání: vyučený elektrikář

Druh důchodu: **plný invalidní důchod**

Celkový počet dob pojištění: **1 rok, 260 dní**

Zahájení řízení: dne 6. 2. 2009 uplatnil žádost o plný invalidní důchod, předložil potřebné doklady. Na základě žádosti bylo lékařem okresní správy sociálního zabezpečení provedeno posouzení zdravotního stavu a žadatel byl uznán plně invalidním dle ustanovení § 39 odst. 1 písm. a) zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění od 15. 1. 2009. Žádost o důchod byla odeslána na ČSSZ k dalšímu řízení. Rozhodnutím ČSSZ ze dne 5. 5. 2009 bylo žadateli oznámeno, že žádost o plný invalidní důchod se zamítá pro nesplnění podmínek ustanovení § 38 zák. č. 155/1995 Sb., v platném znění.

Pro přiznání plného invalidního důchodu musí být splněna podmínka potřebné doby pojištění. U občana staršího 28 let činí tato doba 5 roků, přičemž potřebná doba se zjišťuje z posledních 10 let před vznikem invalidity. V tomto případě je rozhodné období od 15. 1. 1999 do 14. 1. 2009. V rozhodném období před vznikem invalidity však získal pouze 1 rok a 260 dní pojištění. Žadatel byl zaměstnán celkem u 5 zaměstnavatelů, jedenkrát byl v evidenci úřadu práce.

Žadatel je poživatelem částečného invalidního důchodu od 6. 2. 2003, proto mu nadále náleží výplata tohoto důchodu. Z žádosti o důchod je patrné, že v období od přiznání částečné invalidity nikde nepracoval, byl v evidenci úřadu práce od 1. 7. 1999 až do podání žádosti o plný invalidní důchod. Dobrovolné důchodové pojištění si nedopltil.

Pokud by si tento občan podal novou žádost o invalidní důchod v letošním roce, tak dle právní úpravy platné od 1. 1. 2010 se provede pouze posouzení zdravotního stavu a pokud i nadále bude uznán invalidním, provede se přepočítání důchodu, aniž by se sledovala potřebná doba pojištění. V případě, že by nebyl poživatelem částečného invalidního důchodu, vztahovala by se na něj možnost splnění podmínky potřebné doby pojištění 10 let z posledních 20 let před vznikem invalidity. Tato možnost se týká osob starších 38 let a její aplikaci lze provést u žádostí podaných po 31. 12. 2009.

Žadatelka č. 4

Žena, 43 let, vdaná, 2 děti

Vzdělání: vyučená tkadlena

Druh důchodu: **částečný invalidní důchod**

Celkový počet dob pojištění: **4 roky, 169 dnů**

Zahájení řízení: dne 8. 12. 2008 uplatnila žádost o částečný invalidní důchod, předložila doklady potřebné k sepsání žádosti. Lékař okresní správy sociálního zabezpečení provedl posouzení zdravotního stavu s tím, že žadatelka je částečně invalidní podle ustanovení § 44 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění, od 19. 12. 2008. Žádost byla odeslána na ČSSZ k dalšímu řízení. Rozhodnutím ČSSZ ze dne 18. 3. 2009 bylo žadatelce sděleno, že se žádost o částečný invalidní důchod zamítá pro nesplnění podmínek ustanovení § 43 zák. č. 155/1995 Sb., v platném znění.

Doba pojištění potřebná pro vznik nároku činí u pojištěnce nad 28 let 5 roků, přičemž potřebná doba se zjišťuje z posledních deseti roků počítaných zpět před vznikem částečné invalidity. Rozhodné období je tedy v tomto konkrétním případě od 19. 12. 1998 do 18. 12. 2008. V této době žadatelka získala pouze 4 roky a 169 dnů pojištění.

Z žádosti o důchod a z osobního listu důchodového pojištění bylo zjištěno, že pracovala u 9 zaměstnavatelů, celkem 6 krát byla v evidenci úřadu práce. Žadatelka byla vždy zaměstnána, nebo vedena jako uchazečka o zaměstnání v evidenci úřadu práce. Vzhledem k tomu, že se jedná o občana mladšího 55 let, započítává se evidence u úřadu práce pouze v rozsahu 1 roku. Z tohoto důvodu nemá žadatelka započtenou celou dobu (2,5 roku), kdy byla v evidenci úřadu práce.

Paní se informovala na možnost, jak by mohla dosáhnout přiznání výplaty částečného invalidního důchodu. Byla jí nabídnuta varianta doplacení dobrovolného důchodového pojištění, což odmítla. Žadatelce schází 7 měsíců doby pojištění, na dobrovolném důchodovém pojištění by tak zaplatila částku 11 543,- Kč. Tato částka odpovídá vyměřovacímu základu ve výši 41 223,- Kč.

Dle nové právní úpravy platné od 1. 1. 2010 by v tomto konkrétním případě bylo možné přihlédnout k době pojištění v období posledních 20 let před vznikem částečné invalidity a potřebná doba pojištění by byla považována za splněnou, kdyby žadatelka měla v tomto období pojištěných 10 let. Tato možnost se týká osob starších 38 let a její aplikaci lze provést u žádostí podaných po 31. 12. 2009.

Žadatelka č. 5

Žena, 55 let, rozvedená, 2 děti

Vzdělání: absolventka dívčí školy

Druh důchodu: **částečný invalidní důchod**

Celkový počet dob pojištění: **3 roky a 311 dní**

Zahájení řízení: žádost o částečný invalidní důchod uplatněna dne 18. 6. 2009. Posouzení zdravotního stavu proběhlo dne 7. 7. 2009, žadatelka byla uznána částečně invalidní dle ustanovení § 44 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění. Vznik částečné invalidity je od 15. 6. 2009.

Rozhodnutím ČSSZ ze dne 24. 7. 2009 bylo žadatelce oznámeno, že se žádost o částečný invalidní důchod zamítá pro nesplnění podmínek ustanovení § 43 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění.

Doba pojištění potřebná pro nárok na částečný invalidní důchod u pojištěnce ve věku nad 28 let činí 5 roků, přičemž potřebná doba pojištění se zjišťuje z období před vznikem částečné invalidity. Rozhodné období je v tomto konkrétním případě od 15. 6. 1999 do 14. 6. 2009. Žadatelka získala dobu pojištění pouze 3 roky a 311 dní.

Z žádosti o důchod a z osobního listu důchodového pojištění bylo zjištěno, že byla žadatelka zaměstnána u dvou zaměstnavatelů, dva roky pečovala o osobu blízkou, závislou na pomoci jiné osoby a dvakrát byla vedena v evidenci úřadu práce jako uchazečka. Vzhledem k tomu, že žadatelka v době uplatnění žádosti byla mladší 55 let, započítává se jí evidence u úřadu práce bez pobírání podpory v rozsahu nejvýše 365 dní. Další doba evidence se započítá, jen pokud byla vyplácena podpora.

Po obdržení rozhodnutí se žadatelka znovu dostavila na okresní správu sociálního zabezpečení a dotazovala se na možnost, jak získat dobu pojištění. Vzhledem k tomu, že byla vedena v evidenci úřadu práce, mohla si doplatit dobrovolné důchodové pojištění zpětně. Dodatečně doložila nové potvrzení úřadu práce, kde bylo uvedeno, že pobírala podporu, proto se jí tato doba nově započítala. Zbývající dobu doplatila dobrovolným důchodovým pojištěním. Po doložení nového potvrzení z úřadu práce chybělo ještě 6 měsíců, proto na dobrovolném důchodovém pojištění doplatila ještě 9 894,- Kč, což odpovídá vyměřovacímu základu 35 334,- Kč. Následně bylo ČSSZ vydáno nové rozhodnutí, kterým byl žadatelce přiznán částečný invalidní důchod ode dne doplacení pojištění, tj. od 31. 7. 2009.

V případě, že by tato žádost byla uplatněna od 1. 1. 2010, bylo by možné přihlédnout k době pojištění v období posledních 20 let před vznikem invalidity a stačilo by splnit 10 let pojištění. Tato možnost se týká osob starších 38 let a její aplikaci lze provést u žádostí podaných po 31. 12. 2009. Tuto podmínku by žadatelka splnila a nemusela by doplácet dobrovolné důchodové pojištění.

Žadatelka č. 6

Žena, 46 let, vdaná, 2 děti

Vzdělání: absolventka střední ekonomické školy

Druh důchodu: **částečný invalidní**

Celkový počet dob pojištění: **4 roky a 2 dny**

Zahájení řízení: dne 23. 2. 2009 sepsala žádost o částečný invalidní důchod. Žádost byla předána na lékařskou posudkovou službu okresní správy sociálního zabezpečení, bylo provedeno posouzení zdravotního stavu. Žadatelka byla uznána částečně invalidní podle ustanovení 44 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění, od 23. 2. 2009. Následně byla žádost odeslána na ČSSZ k vydání rozhodnutí. Dle rozhodnutí ČSSZ ze dne 18. 3. 2009 se žádost o částečný invalidní důchod zamítá pro nesplnění podmínek ustanovení § 40 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění.

Doba pojištění potřebná pro nárok na částečný invalidní důchod u pojištěnce ve věku nad 28 let činí 5 roků, přičemž potřebná doba pojištění se zjišťuje z období posledních 10 roků, počítaných před vznikem částečné invalidity. Rozhodné období u této žadatelky je od 23. 2. 1999 do 22. 2. 2009. V této době získala celkovou dobu pojištění 4 roky a 2 dny.

Z žádosti o důchod bylo zjištěno, že žadatelka byla zaměstnána u šesti zaměstnavatelů a čtyřikrát byla v evidenci úřadu práce jako uchazečka o zaměstnání. Vzhledem k tomu, že se jedná o občana mladšího 55 let, započítává se evidence u úřadu práce v rozsahu 365 dní. K ostatním evidencím se nepřihlíží, pokud nebyla vyplácena podpora.

Žadatelka nebyla pojištěna v jiných dobách, než které uvedla při sepisování žádosti, proto nebylo možné jiné řešení, než doplacení dobrovolného důchodového pojištění. Vzhledem k tomu, že jí chyběla doba 363 dny, doplácela pojištění za celých 12 měsíců. Celkem doplatila částku 19 788,- Kč, což odpovídá vyměřovacímu základu 70 668,- Kč.

Po doplacení dobrovolného důchodového pojištění bylo vydáno Českou správou sociálního zabezpečení v Praze nové rozhodnutí, kterým byl částečný invalidní důchod přiznán od 14. 5. 2009. Výplata důchodu náleží ode dne doplacení dobrovolného důchodového pojištění.

Dle nové právní úpravy platné od 1. 1. 2010, je možné u osob starších 38 let přihlídnout k době pojištění získané v posledních 20 letech. V tomto období by žadatelka musela získat 10 let pojištění, aby jí vznikl nárok na výplatu důchodu. Z žádosti je zřejmé, že by tuto podmínku splnila a nemusela by doplácen dobrovolné důchodové pojištění.

Žadatel č. 7

Muž, 48 let, rozvedený

Vzdělání: základní

Druh důchodu: **plný invalidní**

Celkový počet dob pojištění: **4 roky a 185 dnů**

Zahájení řízení: žádost o plný invalidní důchod uplatnil dne 2. 8. 2007. Po sepsání byla žádost předána na lékařskou posudkovou službu k vypracování posudku o invaliditě. Lékař provedl posouzení zdravotního stavu a rozhodl, že dle doložených odborných nálezů je žadatel plně invalidní dle § 39 odst. 1 písm. a) zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění. Žádost o důchod byla odeslána na Českou správu sociálního zabezpečení k dalšímu řízení a vydání rozhodnutí. Rozhodnutím ČSSZ bylo žadateli oznámeno, že se žádost o plný invalidní důchod zamítá pro nesplnění podmínek ustanovení § 40 odst. 1 písm. f) zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění.

U pojištěnce staršího 28 let činí potřebná doba pojištění 5 roků, přičemž tato doba se zjišťuje z posledních deseti roků před vznikem invalidity. V tomto konkrétním případě je rozhodné období od 5. 9. 1997 do 4. 9. 2007. V období deseti roků před přiznáním plné invalidity získal dobu pojištění 4 roky a 185 dní. Z dostupných dokladů bylo zjištěno, že měl žadatel několik pracovních poměrů (asi 16) a opakovaně, celkem 7 krát, byl v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání.

Žadatel si mohl doplatit dobrovolné důchodové pojištění, této možnosti však nevyužil, ale obrátil se na Ministra práce a sociálních věcí se žádostí o odstranění tvrdosti. Ministr si vyžádal spisovou dokumentaci žadatele a následně rozhodl o odstranění tvrdosti, která se vyskytla při provádění sociálního zabezpečení v souvislosti s aplikací § 40 zákona č. 155/1995 Sb., v platném znění. Ministr rozhodnutím ze dne 15. 1. 2008 žadateli promíjí podmínku stanovenou ustanovením § 40 odst. 1 písm. f) zdp, tj. podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod.

Na základě pověření ministra práce a sociálních věcí, RNDr. Petra Nečase, vydala Česká správa sociálního zabezpečení dne 23. 4. 2008 rozhodnutí, kterým žadateli přiznala plný invalidní důchod od 5. 9. 2007.

Pozůstalostní důchody

Žadatelka č. 8

Žena, 37 let, rozvedená, 2 děti

Vzdělání zemřelého: vyučený zámečnick

Druh důchodu: **sirotčí důchod**

Celkový počet dob pojištění: **4 roky**

Zahájení řízení: žadatelka je rozvedená a má ve vlastní péči dvě nezaopatřené děti, jejichž otec zemřel dne 27. 11. 2007. Dostavila se na okresní správu sociálního zabezpečení a požádala o přiznání sirotčích důchodů pro své dva syny. Vzhledem k tomu, že s bývalým manželem nebyla v kontaktu, nevěděla, kde pracoval. Šetřením na OSSZ bylo zjištěno, že zemřelý byl v evidenci osob samostatně výdělečně činných od 1. 1. 1998, až do úmrtí. Dle výpisů z evidence OSVČ, bylo zřejmé, že pojistné nebylo placeno za celou dobu činnosti OSVČ, ale jenom za některé roky. Zaplacen byl rok 1998, 1999, 2000, 2004. V roce 2001 podal přehled, ale pojistné nezaplatil. V letech 2002, 2003, 2005 a 2006 přehled vůbec nepodal.

Nárok na sirotčí důchod po otci má nezaopatřené dítě, jehož otec byl poživitelem starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu, nebo splnil ke dni úmrtí podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod. Doba potřebná pro nárok na plný invalidní důchod činí u pojištěnce nad 28 roků 5 let, přičemž tato potřebná doba se zjišťuje z posledních 10 roků počítaných zpět před vznikem invalidity, v tomto případě úmrtí.

V rozhodném období od 27. 11. 1997 do 26. 11. 2007 zemřelý získal 4 roky pojištění. Aby vznikl nárok na sirotčí důchody, muselo být za zemřelého doplaceno pojistné. Vzhledem k tomu, že byl přihlášen k pojištění jako osoba samostatně výdělečně činná, bylo možné toto pojistné doplatit. Chybějící pojistné uhradila bývalá manželka, doplatek činil 5 861,- Kč. Po doplacení pojistného byla žádost odeslána na Českou správu sociálního zabezpečení k dalšímu řízení a vydání rozhodnutí. Sirotčí důchody byly přiznány rozhodnutím ČSSZ ze dne 30. 4. 2008.

Dle nové právní úpravy platné od 1. 1. 2010 je možno přihlídnout k době pojištění v období posledních 20 let před úmrtím (invaliditou), s tím, že musí být pojištěno 10 let. V tomto konkrétním případě by tato varianta byla výhodnější, protože v posledních 20 letech před úmrtím měl zemřelý pojištěných celkem 10 roků a 59 dní, tudíž by byla splněna potřebná doba pojištění, bývalá manželka by nemusela nic doplácet. Tato úprava se však vztahuje na situace, které nastaly po 31. 12. 2009.

Žadatel č. 9

Muž, 56 let, rozvedený, 2 děti

Vzdělání zemřelé: základní

Druh důchodu: **sirotčí důchod**

Celkový počet dob pojištění: **4 roky a 2 dny**

Zahájení řízení: žadatel je rozvedený a má ve vlastní péči dvě nezaopatřené děti, jejichž matka dne 30. 10. 2006 zemřela. Dostavil se na okresní správu sociálního zabezpečení a požádal o přiznání sirotčích důchodu pro své dvě dcery. Vzhledem k tomu, že se s bývalou manželkou nestýkal, nevěděl, zda bude splňovat potřebnou dobu pojištění. Do žádosti o sirotčí důchody jsme tedy napsali, že dobu pojištění ponecháváme na evidenci ČSSZ. Žadatel doložil pouze potvrzení úřadu práce, z kterého bylo patrné, že zemřelá byla vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání. Žádost byla odeslána na Českou správu sociálního zabezpečení k dalšímu řízení a vydání rozhodnutí.

Na sirotčí důchod má nárok nezaopatřené dítě po matce, která byla poživatelkou starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu, nebo splnila ke dni úmrtí podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod. Doba potřebná pro nárok na plný invalidní důchod u pojištěnce ve věku nad 28 let činí 5 roků, přičemž tato potřebná doba pojištění se zjišťuje z posledních 10 roků počítaných zpět před vznikem plné invalidity (v tomto případě ode dne úmrtí).

V rozhodném období od 30. 10. 1996 do 29. 10. 2006 zemřelá získala pouze 4 roky a 2 dny pojištění. Vzhledem k tomu, že matka dětí, byla od roku 2000 v domácnosti, nikde nepracovala, ani nebyla v evidenci úřadu práce jako uchazečka o zaměstnání, nebylo možné doplatit dobrovolné důchodové pojištění. Nárok na sirotčí důchody v tomto případě nevznikl.

Otec dětí s tímto rozhodnutím nesouhlasil a využil možnosti požádat o odstranění tvrdosti. Obrátil se na Ministra práce a sociálních věcí RNDr. Petra Nečase se žádostí o odstranění tvrdosti. Ministr si vyžádal celou spisovou dokumentaci a následně vydal rozhodnutí o odstranění tvrdosti, která se vyskytla při provádění sociálního zabezpečení v souvislosti s aplikací § 52 odstavce 1 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění. Ministr rozhodnutím ze dne 1. 4. 2009 žadateli promíjí podmínku stanovenou ustanovením § 52 odst. 1 zdp, tj. že nárok na sirotčí důchod má nezaopatřené dítě mj. tehdy, pokud zemřelý rodič ke dni smrti splnil podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod.

Na základě rozhodnutí ministra práce a sociálních věcí, RNDr. Petra Nečase, vydala Česká správa sociálního zabezpečení dne 10. 7. 2009 rozhodnutí, kterým žadateli přiznala sirotčí důchody.

Žadatelka č. 10

Žena, 40 let, vdova, 1 dítě

Vzdělání zemřelého: základní

Druh důchodu: **vdovský a sirotčí důchod**

Celkový počet dob pojištění: **3 roky**

Zahájení řízení: dne 12. 5. 2008 uplatnila vdova žádost o vdovský a sirotčí důchod. Manžel zemřel 20. 4. 2008 a v době úmrtí byl uchazečem o zaměstnání. Zemřelý byl nevyučený, pracoval u několika zaměstnavatelů (asi 8) a opakovaně byl veden v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání (asi 6). Po sepsání žádosti bylo zřejmé, že zemřelý nebude splňovat potřebnou dobu pojištění.

Na vdovský a sirotčí důchod má nárok nezaopatřené dítě a vdova po muži, který byl poživatелеm starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu, nebo splnil ke dni úmrtí podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod. Doba potřebná pro nárok na plný invalidní důchod u pojištěnce ve věku nad 28 let činí 5 roků, přičemž tato potřebná doba pojištění se zjišťuje z posledních 10 roků počítaných zpět před vznikem plné invalidity (v tomto případě ode dne úmrtí).

Vzhledem k tomu, že zemřelý byl dlouhodobě veden v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání, podal si už dříve přihlášku k dobrovolnému důchodovému pojištění. Toto pojištění, si však nikdy neplatil, byl pouze přihlášen.

Vdově bylo vysvětleno, že nevznikne nárok ani na vdovský, ani na sirotčí důchod. Jedinou možností, jak docílit toho, aby byly důchody přiznány, bylo doplacení dobrovolného důchodového pojištění za zemřelého manžela. Kdyby si zemřelý nepodal přihlášku k dobrovolnému důchodovému pojištění již dříve, nebylo by možné doplacení provést.

V rozhodném období od 20. 4. 1998 do 19. 4. 2008 získal pouze 3 roky pojištění, kdy byl veden v evidenci úřadu práce (v roce 2008 se počítala evidence v rozsahu 3 let i u občanů mladších 55 let, od roku 2009 se počítá evidence v rozsahu jednoho roku, pokud se jedná o občany mladší 55 let). Aby vznikl nárok na výplatu důchodů, zbývalo ještě doplatit 2 roky pojištění. Vdova doplatila celkem 67 200,- Kč, což odpovídá vyměřovacímu základu 240 000,- Kč. Dobrovolné důchodové pojištění bylo dopláceno ještě před odesláním žádosti na ČSSZ, 24. 4. 2008. Poté byla žádost odeslána k vydání rozhodnutí.

Česká správa sociálního zabezpečení vydala rozhodnutí, kterým byly přiznány oba důchody od 24. 4. 2008. Pokud je potřebná doba pojištění splněna až doplacením dobrovolného důchodového pojištění, jsou důchody přiznány dnem doplacení.

Dílčí závěr

Ve své práci jsem se zaměřila na dobu pojištění, která je potřebná pro přiznání kterékoliv dávky z důchodového pojištění. Na výše popsaných případech jsem chtěla ukázat, jaké následky má neúčast na pojištění. Za tímto účelem jsem vybrala deset žadatelů, u kterých tento problém nastal. Nejedná se o výjimečné situace, v posledních letech se s těmito případy setkáváme stále častěji. Ve velké míře zde má svůj podíl nezaměstnanost, ale v některých případech se jedná o nezodpovědné chování žadatelů.

Pro lepší názornost a možnost porovnání jsem vytvořila grafické znázornění (viz příloha č. 2), kde jsem zaznamenala počet případů doplácení dobrovolného důchodového pojištění na třech Okresních správách sociálního zabezpečení – Jihlava, Třebíč, Žďár nad Sázavou. Pracovala jsem s údaji za období od roku 1996, kdy bylo zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění, zavedeno dobrovolné důchodové pojištění, do roku 2009.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala fenoménem neplacení sociálního pojištění. Cílem této práce bylo odpovědět na otázky, které jsem si zformulovala již na začátku práce, a to, zda došlo po účinnosti nové právní úpravy ke změně v posuzování potřebné doby pojištění. Také jsem chtěla zjistit, jaké faktory nejvíce ovlivňují skutečnost, že člověk je nebo není účasten sociálního pojištění, zda se tento problém týká pouze některých sociálních skupin, jestli souvisí se vzděláním žadatelů, nezaměstnaností, zda jde o neúmyslné jednání nebo se jedná o patologický jev.

Pokusila jsem se o analýzu problému z oblasti sociálního zabezpečení. Tato oblast je mi blízká z profesního hlediska, stále častěji se setkávám s případy, kdy žadatel o dávku nesplňuje jednu z podmínek pro nárok na dávku, potřebnou dobu pojištění a z tohoto důvodu mu nenáleží výplata dávky. Tento problém se stává stále větší hrozbou pro občany, protože nejen na konci své pracovní kariéry nebudou zabezpečeni důchodovou dávkou, ale i při jakémkoliv zdravotním postižení, které odpovídá některému stupni invalidity, zůstanou finančně nezabezpečeni. Největší problém ovšem vidím v tom, že nedochází k zabezpečení pozůstalostnímu, že děti – sirotci nemají nárok na výplatu sirotčích důchodů, protože zemřelý rodič nebyl dostatečně sociálně pojištěn. Někdy, to je shodou okolností, ale většinou dotyčný člověk věděl o tom, že není pojištěn, ale bral to na lehkou váhu, ne s dostatečnou zodpovědností k sobě i svým dětem. Spoléhal na to, že jemu se určitě nic nestane.

V praktické části této práce jsem popsala deset konkrétních případů, na kterých jsem se snažila přiblížit situace, kdy žadatelé nesplňovali potřebnou dobu pojištění a kdy bylo potřeba hledat řešení jak chybějící dobu doložit, případně doplatit. Záměrně jsem vybrala různé typy žadatelů, aby byly zastoupeny všechny druhy dávek, pro jejichž příznání je doba pojištění rozhodující.

Cílem mé práce bylo zjistit faktory, které způsobují neplnění potřebné doby pojištění. Dle mého názoru je tato skutečnost ovlivněna více faktory, které nelze striktně vyjmenovat. Jedním z nich je vysoká míra nezaměstnanosti, která je i v našem kraji značná. Jestliže je vysoká nezaměstnanost, jsou mzdy na dolní hranici a mnoha lidem se prostě nevyplatí chodit do práce. Pokud pak mají dojíždět za prací několik desítek kilometrů, je situace ještě horší. Podpora v nezaměstnanosti či doplatky do životního minima jsou totiž někdy v takové výši, že když si lidé udělají ekonomickou kalkulaci příjmů a výdajů, je pro ně lepší zůstat doma. Dalším problémem je způsob dopravy do zaměstnání, ne každý má auto nebo vůbec řidičský průkaz. Vzdálenost do měst a průmyslových center na jejich okraji je velká a dopravní obsluha malá.

Lidé ve svém okolí práci nenajdou, tudíž zůstávají v evidenci úřadu práce i více let a toto má potom dopad na jejich doby pojištění, protože z celkové doby evidence se jim započte pouze část. U lidí, kteří jsou v evidenci již několik let, dochází k tomu, že se nechají na vlastní žádost vyřadit z toho důvodu, že již neberou podporu a připadá jim zbytečné docházet na pravidelné návštěvy úřadu práce, nebo jsou vyřazeni, protože

neplní povinnosti uchazeče o zaměstnání. Nabízená práce je, dle jejich mínění, málo placená, nebo je pro ně nedostupná z důvodu velké vzdálenosti od bydliště. Nejen, že neberou podporu, ale navíc si musí platit zdravotní pojištění, jejich finanční situace se stále zhoršuje.

Poživatelé částečných invalidních důchodů, nyní prvního a druhého stupně invalidity, zůstávají bez zaměstnání a mylně se domnívají, že se jim tyto roky započítávají na starobní důchod. V těchto případech je to ovšem jen jejich rozhodnutí, protože při přiznání invalidity jsou občané upozorněni na skutečnost, kdy jsou pojištěni a kdy ne. Spoléhají však na to, že pokud vážně onemocní, nemohou zůstat bez prostředků, stát se o ně postará, nevěří, že by mohli zůstat bez příjmu.

Faktorů, které ovlivňují účast na pojištění, je samozřejmě více. Snad je to i tím, že lidé mají pasivní přístup k životu, žijí ze dne na den a nestarají se o to, co bude v budoucnosti, nejsou celkově dostatečně informováni. Někdy je to taky tím, že zaměstnavatel je nezaměstná, pokud nebudou souhlasit s prací tzv. na černo, což znamená pracovat, ale bez účasti na pojištění. Je to pro ně řešení, ale jenom v danou chvíli, do budoucna se připravují o zápočet doby pojištění. Pokud však není možné najít trvalé a perspektivní zaměstnání, souhlasí i s tímto řešením. Z mého pohledu je zde malá kontrola organizací, a proto jsou takovéto praktiky možné.

Všechny tyto skutečnosti ovlivňuje i vzdělání občanů, lidé s nízkým vzděláním mají omezenou možnost získat uspokojivé zaměstnání, poptávka na trhu je převážně po kvalifikované pracovní síle. Člověk s vyšším vzděláním si uvědomuje, že musí něco udělat, hledá řešení nastalé situace, např. začne podnikat, aby si zajistil stálý příjem a tím byl i účasten pojištění. Tato hypotéza byla potvrzena popsány kazuistikami, pouze jeden žadatel má středoškolské vzdělání, ostatní jsou vyučeni, nebo mají pouze základní vzdělání.

Je otázkou, zda se občané do těchto situací dostávají vlastní vinou, či neúmyslně. O tom by se dalo polemizovat. Věřím, že většina lidí se snaží, hledá práci, chce pracovat, ale prostě mají smůlu. Nastoupí k zaměstnavateli a ten zkrachuje, nemá na výplatu mezd, pak jim nezbyvá, než znovu hledat. Pokud se jim toto stane dvakrát, třikrát za sebou, nemůžeme se divit, že tito lidé po delší době již rezignují, stále obíhají úřadů a případných zaměstnavatelů jim později již připadá nedůstojné a nesmyslné. Je však zarážející, když je někdo nepřetržitě v evidenci úřadu práce již 15 let a tvrdí, že za celou dobu nenašel žádné zaměstnání. V době ekonomické a hospodářské krize je určitě těžké najít vhodné zaměstnání, ale případy, které jsem ve své práci popisovala, spadají do dřívějšího období.

Z popsanych kazuistik vyplývá, že příčiny neúčasti na pojištění jsou jak objektivní, tak subjektivní. Osobně bych za hlavní příčinu označila vnitřní postoj člověka jeho osobní míru odpovědnosti, a ta, jak jsem se již mnohokrát přesvědčila, je hodně individuální.

Resumé

Bakalářská práce na téma „Důchodové pojištění jako prvek sociálního zabezpečení“ je zaměřena na dobu pojištění, která je potřebná pro přiznání důchodové dávky. Tato práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část se skládá ze tří kapitol.

První kapitola nese název Sociální zabezpečení a jeho právní úprava. Je zaměřena na vysvětlení pojmu sociálního zabezpečení, na jeho historický vznik a vývoj. Dále jsou zde popsány orgány státní správy, které důchodové pojištění provádí.

Druhá kapitola charakterizuje jednotlivé druhy dávek důchodového pojištění, včetně popisu podmínek vzniku nároku na tyto dávky. Také vysvětluje průběh důchodového řízení od podání žádosti až po vydání rozhodnutí o přiznání dávky.

Kapitola třetí je věnována významným změnám v oblasti důchodového pojištění, které nabyly účinnosti od 1. 1. 2010. Přijetím zákona č. 306/2008 Sb., se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony. Dochází k úpravě základních parametrů pro výpočet dávek, upravují se podmínky nároku na dávky.

V praktické části této práce jsou pomocí techniky kazuistického charakteru popsány konkrétní případy vybraných pojištěnců. Podrobnou analýzou jednotlivých případů jsem se snažila popsat a vysvětlit, jaký vliv má doba pojištění na vznik nároku na dávku a jaké příčiny nejvíce ovlivňují skutečnost, že lidé nemají potřebnou dobu pojištění, tudíž jim nevzniká nárok na výplatu dávky.

Anotace

Svoji bakalářskou práci jsem psala na téma „Důchodové pojištění jako prvek sociálního zabezpečení“. Mým cílem bylo popsat a analyzovat jednotlivé dávky důchodového pojištění s ohledem na dobu pojištění, která je rozhodující pro přiznání těchto dávek. Charakterizuji důchodový systém v České republice, jednotlivé druhy dávek důchodového pojištění, postup při vyřizování žádostí. Popisuji stav dle právní úpravy platné do 31. 12. 2009 a uvádím změny, ke kterým došlo od 1. 1. 2010 přijetím zákona č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Ke splnění cíle, který jsem si předsevzala, jsem využila teoretické poznatky z odborné literatury a zkušenosti získané z vlastní praxe. Na konkrétních kazuistikách vysvětluji vliv doby pojištění na přiznání důchodové dávky.

Klíčová slova

Důchodové pojištění, sociální zabezpečení, důchodový systém, dávky důchodového pojištění, starobní důchod, invalidní důchod, vdovský důchod, sirotčí důchod, žadatel, dobrovolné důchodové pojištění.

Annotation

This bachelor thesis is about "Pension insurance as an element of social security". The purpose of this thesis was to describe and analyse individual batches of pension insurance with respect to insurance period, which is decisive for batches admitting. I am characterizing pension system in Czech republic, individual pension insurance batches and procedure for processing an application. I am also describing system state according to legal regulations valid until 31st December 2009 and quoting law amendments which come from 1st January 2010 by passing of the act no. 306/2008 Digest, which modified the act no. 155/1995 Digest, about pension insurance, as amended by later regulations.

To fulfil a task, which I had resolved to do, I have utilized theoretical knowledge from professional literature and experiences gained in practise. I am explaining an influence of insurance period for admitting pension payment on particular casuistries.

Keywords

Retirement insurance, social security, pension system, pension insurance benefits, old-age pension, disability pension, widow's pension, orphan's annuity, applicant, voluntary pension insurance.

Literatura a prameny:

Tištěné zákony

- 1) Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu Československého.
- 2) Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.
- 3) Zákon č. 43/1929 Sb., o státních starobních podporách.
- 4) Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění.
- 5) Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění.
- 6) Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.
- 7) Zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení.
- 8) Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení.
- 9) Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.
- 10) Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění platném do 31. 12. 2009.
- 11) Zákon č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Literatura

- 12) **DISMAN, M.** Kvalitativní metody a výzkum sociální sféry venkova a zemědělství (závěrečná zpráva grantu PEF ČZU), ČZU Praha, 1995.
- 13) **KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z.** Právo a sociální politika. Brno: IMS, 2007.
- 14) **KOLDINSKÁ, K.** Sociální právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 176 s. ISBN 978-80-7179-620-6.
- 15) **Národní pojištění 8-9/2001.** Měsíčník Ministerstva práce a sociálních věcí. Praha: MPSV ČR, Vyd. a nakl. BMSS-Start, 2001, 80 s. ISSN 0323-2395.
- 16) **Národní pojištění 8-9/2007.** Odborný měsíčník ČSSZ. Praha: Tiskárna MV, 2007, 79 s. ISSN 0323-2395.

- 17) **PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.** Důchodové pojištění v České republice. 5. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 1999, 319 s. ISBN 80-7263-014-8.
- 18) **PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.** Důchodové předpisy s komentářem 2007. 5. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2007, 479 s. ISBN 978-80-7263-379-1.
- 19) **Příručka budoucího důchodce v roce 2008.** Účelová publikace. 1. vyd. Praha ČSSZ, 2008, 36 s. ISBN 978-80-87039-09-0.
- 20) **Příručka budoucího důchodce v roce 2009.** Účelová publikace. 1. vyd. Praha ČSSZ, 2009, 32 s. ISBN 978-80-87039-16-8.
- 21) **REICHEL, J.** *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009, 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- 22) **ŘEHOŘ, A.** Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce. Brno: IMS, 2009.
- 23) **Sociální zabezpečení 2010.** Účelová publikace. 1. vyd. Praha ČSSZ, 2010, 40 s. ISBN 978-80-87039-19-9.
- 24) **TRÖSTER, P. a kolektiv.** Právo sociálního zabezpečení. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, 380 s. ISBN 80-7179-856-8.

Jiné informační zdroje

- 25) <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>
- 26) <http://www.mpsv.cz/cs/3>
- 27) <http://www.mpsv.cz/cs/617>
- 28) <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/duchodove-pojisteni-od-1-1-2010.htm>
- 29) <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm>
- 30) <http://www.mpsv.cz/cs/618>
- 31) <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/ucast-na-pojisteni/dobrovolna.htm>
- 32) www.cssz.cz – Tisková zpráva ze dne 11. 12. 2009, 16. 3. 2010

Seznam příloh

Příloha č. 1: Grafické znázornění průběžného financování základního důchodového pojištění

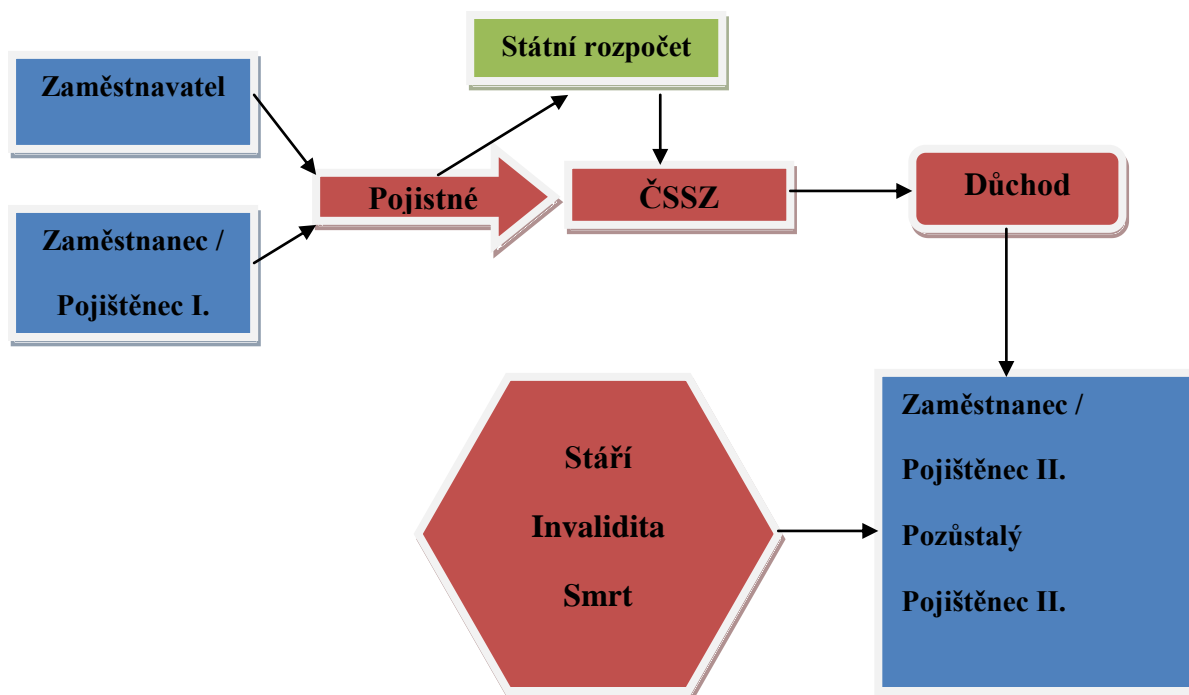
Příloha č. 2: Počet dobrovolně důchodově pojištěných osob v letech 1996 - 2009

Příloha č. 3: Počet důchodců a poplatníků pojistného

Příloha č. 4: Souhrn údajů žadatelů

Příloha č. 1

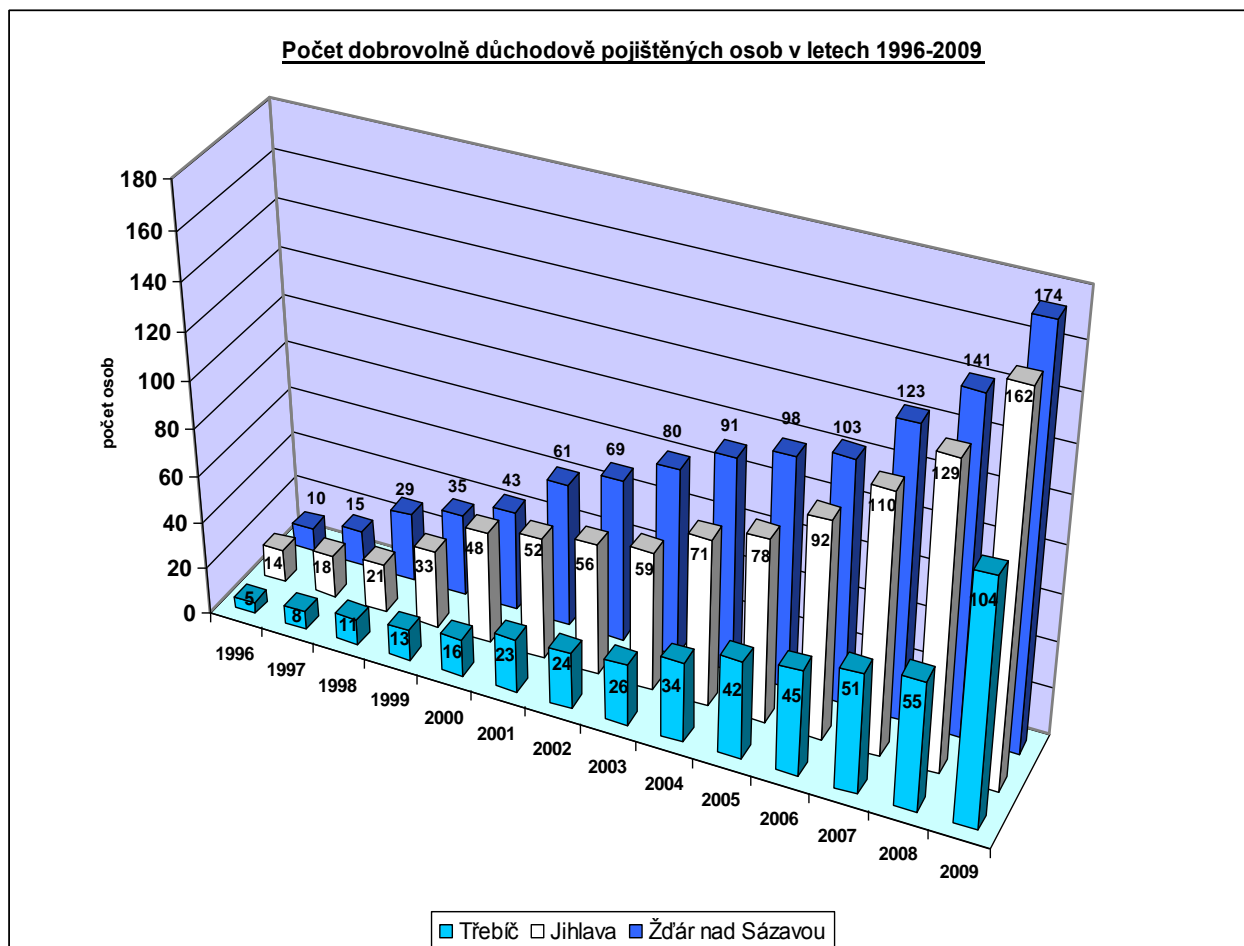
Grafické znázornění průběžného financování základního důchodového pojištění:⁵⁷

⁵⁷ KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 55

Příloha č. 2

Počet dobrovolně důchodově pojištěných osob v letech 1996 - 2009⁵⁸

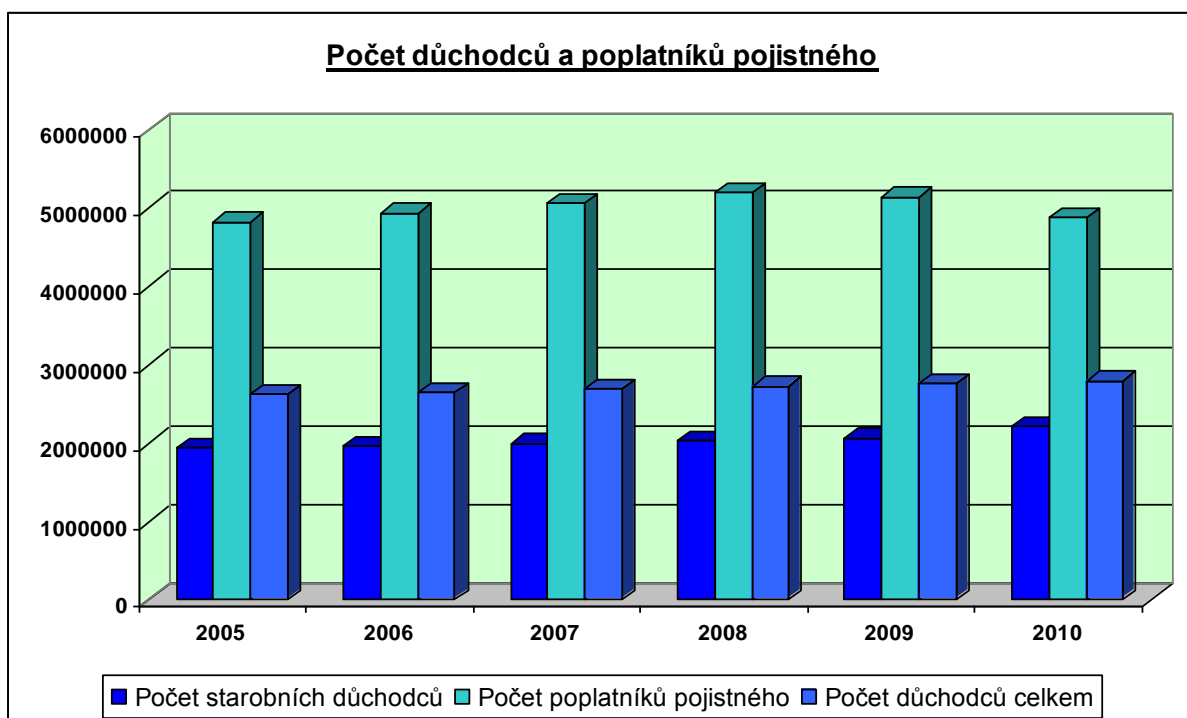

⁵⁸ Zpracovala autorka dle údajů jednotlivých OSSZ

Příloha č. 3

Počet důchodců a poplatníků pojistného⁵⁹

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Počet důchodců celkem	2 629 434	2 648 782	2 685 884	2 722 809	2 758 799	2 792 060
Počet starobních důchodců	1 946 573	1 964 557	1 996 710	2 030 636	2 069 168	2 220 211
Počet poplatníků pojistného	4 817 037	4 938 025	5 059 698	5 203 531	5 142 182	4 874 442

⁵⁹ Dostupné na: www.cssz.cz cit. 16. 3. 2010

Příloha č. 4

Souhrn údajů žadatelů⁶⁰

Žad. č.	M/Ž	Stav	Vzdělání	Poč. zaměst.	Evidence u ÚP	Celková doba poj.	Vznik nároku	Dopl. DDP
1.	Ž	Rozv.	OU	12	7	24r 338d	NE	NE
2.	Ž	Vdaná	ZŠ	4	2	12r 61d	ANO	ANO
3.	M	Svob.	OU	5	1	1r 260d	NE	NE
4.	Ž	Vdaná	OU	9	6	4r 169d	NE	NE
5.	Ž	Rozv.	ZŠ	2	2	3r 311d	ANO	ANO
6.	Ž	Vdaná	SŠ	6	4	4r 2d	ANO	ANO
7.	M	Rozv.	ZŠ	16	7	4r 185d	ANO	NE ⁶¹
8.	M	Rozv.	OU	Nezjištěno	Nezjištěno	4r	ANO	NE
9.	Ž	Rozv.	ZŠ	Nezjištěno	1	4r 2d	ANO	NE ⁶²
10.	M	Ženatý	ZŠ	8	6	3r	ANO	ANO

Vysvětlivky:

Žad. č. – žadatel číslo

M/Ž – muž/žena

Vzdělání: OU – odborné učiliště, ZŠ – základní škola, SŠ – střední škola

Poč. zaměst. – počet zaměstnavatelů

Evidence u ÚP – evidence u úřadu práce

Celková doba poj. – celková doba pojištění

Dopl. DDP – doplácení dobrovolného důchodového pojištění

r – rok, **d** – dny

U žadatelů č. 8, 9, 10 se údaje týkají zemřelé osoby

⁶⁰ Zpracovala autorka

⁶¹ Dávka byla přiznána na základě odstranění tvrdosti zákona při provádění důchodového pojištění

⁶² Dávka byla přiznána na základě odstranění tvrdosti zákona při provádění důchodového pojištění